

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra společenských věd

Bakalářská práce

Lucie Čuprová

Normalizace v českých zemích a Charta 77

Olomouc 2012

vedoucí práce: Mgr. Pavel Krákora

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila pouze uvedenou literaturu.

V Šošůvce dne 18. 3. 2012

.....
Lucie Čuprová

Poděkování

Děkuji panu Mgr. Pavlu Krákorovi, vedoucímu mé práce, za zájem, dobré rady, odborné vedení a vstřícné konzultace.

Obsah

Úvod.....	6
1 Seznámení s obdobím 60. let 20. století.....	9
1.1 Nepříznivý začátek 60. let 20. století a postupné uvolňování režimu	9
1.2 Počátek Pražského jara 1968	10
1.3 Postoj některých států k situaci v Československu	12
1.4 Invaze vojsk Varšavské smlouvy	13
2 Počátky normalizace	16
2.1 Situace v Československu po vstupu vojsk Varšavské smlouvy	16
2.2 Odpor veřejnosti	16
2.3 Hokejové události.....	17
2.4 Odvolání A. Dubčeka	18
2.5 Prověrky.....	19
2.6 Normalizační režim v československé společnosti.....	21
3 Opozice proti normalizaci.....	23
3.1 Manifest Deset bodů	23
3.2 Opoziční skupiny	24
3.3 Opozice po roce 1972	24
4 Charta 77	27
4.1 Vznik Charty 77	27
4.2 Represe a veřejná kampaň proti Chartě 77	28
4.3 VONS.....	29
4.4 Podpora Charty 77 v zahraničí	30
4.5 Mluvčí Charty 77	31
4.6 Přínos a význam Charty 77.....	31
5 Gorbačovova perestrojka	33
5.1 Perestrojka a glasnosť	33
5.2 Reakce Československa na perestrojku	34
5.3 Vztah SSSR a USA	35
6 Československo a 80. léta 20. století	36
6.1 Počátek 80. let 20. století.....	36
6.2 Nesouhlas v československé společnosti.....	36
6.3 „Palachův týden“	37
6.4 Nezávislé iniciativy.....	38

6.5 Začátek tzv. Sametové revoluce.....	39
6.6 Založení Občanského fóra	40
Závěr	42
Seznam kontrolních otázek.....	44
Seznam použitých zkratk	46
Seznam použité literatury	47
Tištěné zdroje	47
Internetové zdroje.....	50
ANOTACE	51

Úvod

Otázka komunismu provází život české společnosti i dvacet let po tzv. Sametové revoluci. S pozůstatky minulého režimu se setkáváme dnes a denně. Rodiče současných studentů v tomto režimu vyrůstali, prožili v něm prakticky celý život. Přesto dnes mnozí mladí lidé ani netuší, co jsou to pojmy jako pětiletka, normalizace, Gorbačovova perestrojka a glasnost, jak probíhala tzv. Sametová revoluce a jakou úlohu sehrálo Občanské fórum.

V hodinách dějepisu je na středních školách věnována větší míra pozornosti starší historii a na novodobější dějiny zpravidla nezbyvá čas. Studenti si obvykle tohle učivo doplňují formou samostudia. Dle mého názoru je to nedostačující.

Domnívám se, že je téměř nutnost, aby mladší generace dokázaly objektivně posoudit nedávné dějiny. Jedině tak se může společnost posunout směrem dopředu a vyvarovat se předešlých chyb.

Bakalářská práce se kromě normalizace v českých zemích a Chartě 77 věnuje také 60. létům a období 80. let 20. století. Zachycuje tak poměrně široké časové rozmezí československých dějin, čímž může posloužit jako vhodný podklad pro studenty středních škol k učivu tohoto období. Z důvodu nedostatku prostoru nejsou v jednotlivých kapitolách zmíněny všechny důležité skutečnosti, proto by měla sloužit pouze jako doplňující materiál.

Cílem bakalářské práce je zachycení alespoň některých významných událostí a snaha o vytvoření studijního podkladu pro studenty středních škol. Z tohoto důvodu obsahuje také seznam kontrolních otázek, na které by měl být student schopen odpovědět po přečtení textu.

Součástí práce jsou i odkazy na důležité materiály a dokumenty, se kterými je možné pracovat v hodinách dějepisu. Učitel může zadat k jednotlivým textům otázky, na které žáci odpovídají. Studenti se velmi často stávají pouze pasivními posluchači, proto se domnívám, že by pro ně práce s dobovými dokumenty byla mnohem přínosnější. Podnětem k práci s historickým materiálem pro mě bylo absolvování seminářů České dějiny 20. století, které vedl pan PhDr. Pavel Kopeček, Ph.D.

K výuce dějepisu bych doporučila také portál Paměť národa¹, kde je kromě jiného věnována značná část i tematice komunistického režimu. Lze zde najít rozsáhlou sbírku vzpomínek politických vězňů, duchovních, disidentů, svědectví funkcionářů výkonné moci – agentů Státní bezpečnosti (dále jen StB), politických funkcionářů a řady dalších. Digitální

¹ Paměť národa. *Komunismus*. [online], [citováno 2012-03-24]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/theme/detail/id/7>

pamětnický archiv vytvořily v roce 2008 sdružení Post Bellum, Český rozhlas a Ústav pro studium totalitních režimů (dále jen ÚSTR). Post Bellum, ÚSTR a nakladatelství Argo vydali společně v roce 2011 komiksovou knihu s názvem *Ještě jsme ve válce*², kterou mohu studentům jenom doporučit.

Při zpracovávání první kapitoly, popisující některé významné události 60. let 20. století, byl nejvíce využíván sborník s názvem *Československo roku 1968, 1. díl: obrodný proces*. Kolektiv autorů zde velmi přehledným způsobem zprostředkovává nejen obrodný proces, ale zachycuje také nejvýznamnější momenty, které vedly ke vzniku Pražského jara. Dále byla často využívána kniha *Naděje a zklamání: Pražské jaro 1968* od Jiřího Vančury.

V druhé kapitole jsem nejvíce vycházela ze sborníku *Československo roku 1968, 2. díl: počátky normalizace*, který přímo navazuje na již zmíněný první díl. Miloši Bártovi, Ondřeji Felcmanovi, Josefu Beldovi a Vojtěchu Menclovi se podařilo na téměř 130 stránkách popsat stěžejní události období normalizace. Dalším zdrojem pro mne byla kniha Milana Otáhalo *Opozice, moc společnost 1969–1989: příspěvek k dějinám normalizace*. V knize je velká část věnována opozici a disentu. Z tohoto důvodu byla publikace převážně využívána ve třetí kapitole, která se opozicí zabývá.

Čtvrtá kapitola, věnující se Chartě 77, se opírá především o práci českého právníka Zdeňka Jičínského *Charta 77 a právní stát* a o knihu *O lidskou identitu*, která obsahuje úvahy, fejetony a rozhovory s Václavem Havlem. Chartě, jejímu vzniku a přijetí v zahraničí věnoval pozornost H. G. Skilling. Proto jsou i jeho myšlenky v kapitole často používány.

Velmi cenný zdroj informací pro mne představovala kniha *Charta 77: 1977–1989: od morální k demokratické revoluci*. Vilém Prečan, který knihu uspořádal, ji sám označuje za příručku pro začátečníky i pokročilé, jelikož v ní najdou potřebné informace ti, kteří se setkávají s Chartou 77 poprvé, i ti, kdo si chtějí připomenout důležité události a souvislosti, které s Chartou 77 souvisí (Prečan, 1990, s. 5).

Kniha obsahuje také řadu významných dokumentů, na které je v textu bakalářské práce odkazováno.

Pro zpracování páté kapitoly, věnující se perestrojce neboli přestavbě M. S. Gorbačovova, jsem volila převážně knihy od samotného M. S. Gorbačova. Patří mezi ně *Přestavba a nové myšlení pro naši zemi a pro celý svět* a *Reformátoři nebyvají šťastni: dialog o „perestrojce“, Pražském jaru a socialismu*, která vznikla podle rozhorů s jeho dlouholetým přítelem Zdeňkem Mlynářem.

² *Ještě jsme ve válce*. [online], [citováno 2012-03-24]. Dostupné z: <http://www.jestejsmevevalce.cz/>

Závěrečná kapitola nejvíce čerpá z knihy *Rok na náměstích: Československo 1989*, kterou uspořádal Jiří Všecká. Publikace obsahuje kromě přehledně zpracovaného období roku 1989 také velké množství fotografií, které celé období realisticky dokreslují. Často byla využívána také kniha *Průvodce pokojnou revolucí*, která si předsevzala být průvodcem pětáctyřiceti dnů, které na konci roku 1989 znamenaly historický přelom v životě Československa.

1 Seznámení s obdobím 60. let 20. století

1.1 Nepříznivý začátek 60. let 20. století a postupné uvolňování režimu

V komunistickém režimu se počátkem 60. let začínaly objevovat problémy, které se dotýkaly všech aspektů lidského života. Problematická začínala být především ekonomika.

Od roku 1949 byl převzat od sovětského hospodářského modelu systém centrálně plánovaného hospodářství. Tržní mechanismus byl zcela zlikvidován a ceny byly pevně stanoveny státem. Mzdy nebyly závislé na prodejních výsledcích podniků, ale plánovaly se ústředně. Výrobky se plánovitě rozdělovaly a výrobní prostředky se za pomoci speciální rozdělovací organizace přidělovaly. Hospodářství se plánovalo zpravidla na pět let dopředu. Pro tento typ ekonomické koncepce se vžilo označení pětiletka (Šik, 1990, s. 42).

Systém centrálně plánovaného hospodářství nedokázal reagovat na potřeby obyvatelstva a nutné technologické inovace a byla tedy nutná hospodářská reforma. Skupina československých ekonomů v čele s Otou Šikem se snažila ekonomický problém řešit a prosadit poznatky, které by mířily k uvolnění centrálně plánovaného hospodářství. Jejich snahou bylo zavést některé zákony hodnoty a trhu (Kural, 1993, s. 10).

Třetí pětiletý plán rozvoje národního hospodářství na léta 1961–1965 skončil krachem. Za těchto okolností bylo nutné zavést pozvolná liberalizační opatření také v dalších oblastech veřejného života. Liberalizací došlo například ke zmírnění cenzury. Začaly se tisknout knihy zakazovaných západních autorů a také díla některých vědních oborů, jako byla sociologie či informatika. V denním tisku se začalo psát o tématech, která byla dříve zakázaná. Patřily k nim články o československé minulosti, o legionářích, ale stále častěji také o padesátých letech, o vykonstruovaných procesech a jejich obětech, i o tom, kdo se na nich podílel. Ústřední výbor Komunistické strany Československa (dále jen ÚV KSČ) musel veřejně přiznat, že se komunistická strana dopustila zločinu (Procházka a Novotník, 2009, s. 16–17).

Po částečném uvolnění poměrů v zemědělství a po změně velkoobchodních cen došlo během několika měsíců k obohacení průmyslových podniků velkými neoprávněnými zisky. Nastalo také zvýšení některých maloobchodních cen, živelné zvýšení mezd a především i neklid v továrnách způsobený zprávami o chystaném zavírání závodů s neefektivní výrobou. Tyto skutečnosti ÚV KSČ velmi znepokojily, a proto zablokoval první ekonomická opatření mířící od centralisticko-byrokratického řízení k decentralizovanému plánovitému řízení s ekonomickými prvky. Tím byla ekonomická reforma pozastavena. Bylo více než zřejmé,

že skutečná reforma ekonomiky bude možná jen v souvislosti s demokratizační reformou politickou (Moravec, 1993, s. 19).

Nesouhlas s postojem ÚV KSČ, který se reformám bránil, začal sílit v obnovující se československé společnosti. Jednalo se například o historiky, sociology, politology, filozofy či dokonce vojenské teoretiky. V tomto emancipačním pohybu se stal nejzávažnější IV. sjezd Svazu československých spisovatelů, konaný ve dnech 27. až 29. června roku 1967. Sjezd se stal manifestačním vyjádřením velké části inteligence, mládeže a studentů k ostře kritickým a v řadě otázek přímo odmítavým stanoviskům vůči politice, uskutečňované vedením komunistické strany (Moravec, 1993, s. 19–20).

Vystoupení některých spisovatelů (například Ludvíka Kundery, Pavla Kohouta, Ivana Klímy, Ludvíka Vaculíka, Václava Havla aj.) a především přečtení dopisu v Svazu sovětských socialistických republik (dále jen SSSR) pronásledovaného Alexandra Isajeviče Solženicyna vyprovokovaly odchod celé delegace ÚV KSČ v čele s Jiřím Hendrychem. Ohlas sjezdu ve spisovatelské obci, ve společnosti, ale dokonce i v Komunistické straně Československa (dále jen KSČ) byl obrovský a působil jako katalyzátor dalšího vývoje. Veřejným vystoupením spisovatelů se ověřila možnost otevřeného nesouhlasu (Moravec, 1993, s. 20).

ÚV KSČ sjezd ostře odsoudil a schválil opatření, které mělo upevnit sepětí mezi stranou, a spisovatelům L. Vaculíkovi, I. Klímovi a A. J. Liehmovi zrušil členství v KSČ. Pavlu Kohoutovi byla udělena důtka a s Milanem Kunderou bylo zavedeno disciplinární řízení. Literární noviny dostaly státní dohled a Svaz spisovatelů byl podřízen přísnější kontrole (Černý, 2009, s. 47).

1.2 Počátek Pražského jara 1968

Nespokojenost s řešením aktuálních problémů se projevovala také v řadách KSČ. Na zasedání ÚV KSČ v prvních lednových dnech byl Antonín Novotný zbaven funkce prvního tajemníka strany, funkce prezidenta Československé socialistické republiky (dále jen ČSSR) mu ale zůstala prozatím zachována, a na jeho místo byl zvolen Alexander Dubček (Procházka a Novotník, 2009, s. 17).

Dne 19. února roku 1968 předložila řídicí komise předsednictvu ÚV na schůzi vedení návrh reformního Akčního programu Komunistické strany Československa. Nástin programu

byl tohoto dne schválen a 5. dubna téhož roku byl na plenárním zasedání KSČ přijat (Janáček a Moravec, 1993, s. 41).

Akční program³ nastiňoval reformu KSČ a celé společnosti. Hlavním cílem se měla stát přeměna totalitního politického systému v demokratický. Podle programu by KSČ přestala být jedinou vládnoucí silou. To by znamenalo změnu v zákonodárné a výkonné moci, změnu celé soustavy orgánů státní moci a správy, řízení hospodářství a dalších aspektů občanské společnosti (Janáček a Moravec, 1993, s. 67).

Program obsahoval i bod, který měl zajistit předání vedoucí úlohy Národní frontě. Národní fronta i všechny její složky, kam patřila Československá strana socialistická, Československá strana lidová, Strana slobody a obrody a všechny veřejně působící organizace, měla dostat jak samotná práva, tak svou vlastní zodpovědnost za řízení československého státu a společnosti (Černý, 2009, s. 89).

Ve dnech 25. března až 1. dubna roku 1968 zasedalo předsednictvo ÚV KSČ. Hned v první fázi zasedání byl navržen kandidát na úřad prezidenta generál Ludvík Svoboda a 30. března téhož roku byl do prezidentské funkce zvolen. V závěru zasedání byl schválen kurs na stabilizaci a konsolidaci demokratického reformního procesu (Janáček a Moravec, 1993, s. 66).

Dne 26. června vyšel nový tiskový zákon, kterým se rušila cenzura a hned druhý den vyšel v Literárních listech, Práci, Mladé frontě a Zemědělských novinách text „*Dva tisíce slov, které patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, vědcům, umělcům a všem*“⁴ (Navrátil, 1993, s. 123).

Jednalo se o manifest sepsaný Ludvíkem Vaculíkem, který působil svým mistrným shrnutím jako obžaloba (Šik, 1990, s. 187).

Podle Jiřího Vančury (1990, s. 57) upoutala největší pozornost vládní kritiky pasáž, ve které L. Vaculík žádá odchod lidí, kteří zneužili své moci, poškodili veřejný majetek, jednali nečestně nebo krutě.

K dokumentu byla připojena celá řada podpisů z vědecké a umělecké reprezentace. Vláda projevila víru v čestné a pozitivní úmysly podepsaných. Odsoudila ale oddíl, který nabádá k iniciativním občanským akcím. Stanovisko ÚV KSČ bylo ostřejší. Právilo se v něm, že jasně vystoupí proti jakýmkoliv pokusům uskutečňovat výzvy obsažené v prohlášení,

³ Akční program Komunistické strany Československa. In *Rok šedesátý osmý v usneseníh a dokumentech ÚV KSČ*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1969. s. 103–146.

⁴ VACULÍK, L. *Dva tisíce slov*. [online], [citováno 2012-02-23]. Dostupné z: <http://www.ludvikvaculik.cz/index.php?pid=56&sid=37&PHPSESSID=3863b110187190e4c1181fc896a552cf>

směřující k vytváření různých výborů nebo komisí s politickými funkcemi mimo soustavu Národní fronty (Vančura, 1990, s. 58).

1.3 Postoj některých států k situaci v Československu

Postupné politické uvolňování v Československu, pro které se vžil název Pražské jaro, se nesetkalo s příznivým ohlasem v některých „bratrských“ socialistických zemích. Své znepokojení nad československým vývojem vyjádřili při oslavách 20. výročí „Vítězného února“ představitelé SSSR, Německé demokratické republiky (dále jen NDR) a představitelé Polské lidové republiky (dále jen PLR) (Janáček a Moravec, 1993, s. 42).

Pro Pražské jaro se angažovaly komunistické strany Itálie, Francie, Španělska, Rakouska i dalších evropských zemí, Svaz komunistů Jugoslávie a rumunská komunistická strana. (Janáček a Moravec, 1993, s. 85).

Západ prožíval v 60. letech řadu složitých zvrátů a do situace v ČSSR se tedy nezapojoval. Spojené státy americké byly na jaře roku 1968 oslabeny porážkami ve Vietnamu, rasovými bouřemi, studentskými revoltami a vznikem demokratického mírového hnutí proti válce ve Vietnamu. V Paříži došlo v květnu roku 1968 k studentským bouřím a francouzská vláda měla dost starostí, jak je potlačit. V Německé spolkové republice (dále jen SRN) se teprve rodila a prosazovala nová východní politika a do vývoje v Československu se tedy SRN nezapojovala (Janáček a Moravec, 1993, s. 84–85).

Postoj některých socialistických států byl nepříznivý i k Akčnímu programu, který pro ně byl nepřijatelný již od samého vzniku. „*Ve svém tisku se o něm ani nezmínily, a když přijela československá delegace na světový festival mládeže do Sofie, byla jí brožura s Akčním programem zabavena hned na hranicích.*“ (Vančura, 1990, s. 43–44).

Koncem května přišlo z SSSR oznámení o konání velitelsko-štabního cvičení ozbrojených sil Varšavské smlouvy, které se má uskutečnit v červnu roku 1968 na území Československa a Polska. Účastnit se ho měly sovětské, polské a maďarské jednotky (Vančura, 1990, s. 55).

Cvičení skončilo 30. června roku 1968. Po slavnostních ceremoniích ale ze zahraničních jednotek odcestoval pouze jeden sovětský pěvecký soubor. Teprve 12. července téhož roku bylo oznámeno, že jsou k odjezdu připraveni Poláci, a o pár dní

později opustily československé území také první sovětské jednotky. Poslední vojenská vozidla odjela teprve na začátku srpna (Vančura, 1990, s. 59).

Ke stupňování sovětského nátlaku na potlačení demokratizačního vývoje došlo při jednání československé a sovětské delegace v Čierné nad Tisou ve dnech 29. až 2. srpna roku 1968. Československé vedení odmítlo přes některé dílčí ústupky, ke kterým patřilo například zastavení činnosti organizací Klubu angažovaných nestraníků neboli KAN (politické hnutí sdružující zájemce o politickou angažovanost bez nutnosti vstupu do strany) a Klubu 231 (organizace sdružující politické vězně) a připravovaného výboru sociální demokracie, radikálně změnit svoji politickou linii. Výsledkem jednání byla dohoda o uspořádání mnohastranného setkání v Bratislavě. Bratislavská schůzka měla na programu společné prohlášení o suverenitě a územní nedotknutelnosti a společnou internacionální povinnost všech socialistických zemí bránit socialismus v každé z nich (Vančura, 1990, s. 66–68).

Schůzka v Bratislavě byla velmi důležitá. Podle Jiřího Novotníka zde Vasil Biľak, tehdejší první tajemník Ústředního výboru Komunistické strany Slovenska (dále jen ÚV KSS), tajně předal Leonidu Břežněvovi, prvnímu tajemníku Komunistické strany Sovětského svazu (dále jen KSSS), tzv. Zvací dopis⁵, v němž žádal společně s Aloisem Indrou, Antonínem Kapkem, Drahomírem Kolderem a Oldřichem Švestkou o vojenský zásah na záchranu socialismu. Dopis byl od září roku 1968 uložen jako dokument v archivu politbyra KSSS v zalepené obálce a teprve dne 15. července roku 1992 byl ověřen jako pravý (Novotník, 2009, s. 22).

1.4 Invaze vojsk Varšavské smlouvy

V noci z 20. na 21. srpna roku 1968 překročila vojska Sovětského svazu, PLR, NDR, Maďarské lidové republiky a Bulharské lidové republiky státní hranice ČSSR. Předsednictvo ÚV KSČ ihned vydalo prohlášení⁶, ve kterém uvedlo, že vstup vojsk pěti států Varšavské smlouvy se stal bez vědomí prezidenta republiky, předsedy Národního shromáždění, předsedy vlády i prvního tajemníka ÚV KSČ a těchto orgánů. Zároveň vyzvalo občany, aby zachovali

⁵ JUST, P. *Dokument: Tzv. Zvací dopis (1968)*. [online], [citováno 2012-02-23]. Dostupné z: <http://www.just.wz.cz/view.php?cislocianku=2005010119>

⁶ Všem lidu Československé socialistické republiky! In *Rok šedesátý osmý v usneseních a dokumentech ÚV KSČ*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1969. s. 297.

klid a nekladli postupujícím vojákům odpor. Předsednictvo dále uvedlo, že tento akt považuje za odporující nejenom všem zásadám vztahů mezi socialistickými státy, ale také za popření základních norem mezinárodního práva. Následně bylo ústavními činiteli svoláno zasedání Národního shromáždění (zákonodárny sbor), vlády republiky a předsednictvo ústředního výboru KSČ svolalo plénum ÚV KSČ k projednání vzniklé situace (Just, 2012).

„Na československé území v průběhu prvních hodin proniklo 29 divizí, z toho 15 tankových, celkem asi 7500 tanků a 300 000 vojáků. Další a další pak následovali. Obsazovali krajská, okresní a ostatní větší města, zdržovali se na ulicích a v parcích, zajišťovali budovy správních úřadů a sekretariáty komunistické strany. Pohotovost vybavená silnou technikou stála u každých kasáren, zpravidla v jejich nejtěsnější blízkosti, s hlavními namířenými na kasárenské budovy“ (Vančura, 1990, s. 80).

Důležitou roli bezprostředně po obsazení československého území sehrál rozhlas a televize. Díky jejím pracovníkům mohli českoslovenští občané po celé zemi opakovaně slyšet skutečné prohlášení předsednictva ÚV KSČ k intervenci, nejrůznější zprávy o jejím průběhu, vzkaz A. Dubčeka, projev L. Svobody a první ohlasy obyvatelstva. Obdobnou roli začal plnit i tisk, neboť téměř všechny redakce dokázaly vydat zvláštní vydání svých časopisů, jejichž společným jmenovatelem byl souhlas se stanoviskem předsednictva ÚV KSČ, odmítání „internacionální pomoci“ a jednoznačná obrana československého reformního procesu (Benčík a Kural, 1993, s. 166).

Dne 22. srpna dopoledne se konal tzv. Vysočanský sjezd. Z 1500 zvolených delegátů bylo přítomno osmdesát procent. Chyběla však většina delegátů ze Slovenska. Sjezd zvolil nový ústřední výbor, který měl 144 členů a do jehož předsednictva byl poprvé zvolen Gustáv Husák. Z toho byla asi třetina členů ze Slovenska. V čele strany bylo pět internovaných funkcionářů a prvním tajemníkem byl zvolen A. Dubček. Sjezd se stal terčem nejostřejší kritiky v tisku socialistických zemí (Vančura, 1990, s. 88).

Následující den odletěl do Moskvy československý prezident Ludvík Svoboda. Výsledkem jednání, která zde proběhla, byl tzv. Moskevský protokol⁷. Zde se mimo jiné uvádělo, že Vysočanský sjezd bude prohlášen za neplatný a nový bude svolán teprve po provedení normalizace ve straně a v zemi. Dále se uvádělo, že Ústřední výbor projedná kádrové změny ve stranických a státních funkcích. Vojska se nadále nebudou vměšovat do československých záležitostí a odejdou ve třech etapách. Moskevský protokol nebyl nikdy oficiálně zveřejněn, ale bylo vydáno komuniké o jednání. Národní shromáždění projednalo

⁷ JUST, P. *Dokument: Tzv. Moskevský protokol (1968)*. [online], [citováno 2012-02-23]. Dostupné z: <http://www.just.wz.cz/view.php?cislocianku=2005010125>

výsledky jednání a znovu přijalo stanovisko, ve kterém trvalo na svém postoji k násilnému a protiprávnímu přepadení země. Plně podporovalo orgány zvolené Vysočanským sjezdem a uložilo vládě, aby důsledně trvala na co nejrychlejším odchodu cizích vojsk ze země (Vančura, 1990, s. 95–96).

I přes těžké podmínky jednání v Moskvě, se podařilo československé delegaci klást odpor, který vedl k tomu, že Pražské jaro nebylo v protokolu kvalifikováno jako kontrarevoluce. Podařilo se jim také získat příslib etapovitého odchodu intervenčních vojsk a dosáhli i pozitivního hodnocení lednového a květnového pléna, což umožňovalo určité operování s Akčním programem (Benčík a Kural, 1993, s. 187).

2 Počátky normalizace

2.1 Situace v Československu po vstupu vojsk Varšavské smlouvy

Okupace Československa zásadně změnila společenskou situaci, neboť přeměnila sovětské vedení v dominantní faktor československé politické scény. Základní cíl okupantů byl jednoznačný – zastavení reformního procesu a návrat ČSSR k neostalinskému systému. Novou politickou linii v pookupační situaci formuloval A. Dubček na zasedání ÚV KSČ koncem srpna roku 1968. Její podstatou bylo překonání nedůvěry sovětského vedení, plnění tzv. moskevského protokolu a normalizování poměrů v zemi (Otáhal, 1994, s. 11–12).

Pod pojmem normalizace si A. Dubček představoval obnovení autority a výkonu všech státních, stranických a společenských orgánů, dočasné omezení některých demokratických práv v oblasti svobody slova a sdružovacího práva, vyřešení ekonomických důsledků vojenského zásahu a postupný odchod cizích vojsk (Bárta, 1993, s. 8).

Dne 13. září roku 1968 schválilo Národní shromáždění tři zákony zaměřené proti občanským právům a měnící dosavadní demokratizační vývoj. První zákon omezoval shromažďovací právo, druhý znovu zavedl cenzuru a třetí z nich byl zákon o Národní frontě, na jehož základě zanikla většina zájmových organizací ustavených v roce 1968 (Vančura, 1990, s. 106).

V Bratislavě se dne 26. srpna roku 1968 sešel mimořádný sjezd KSS a v usnesení se zpočátku vyslovil pro podporu Vysočanského sjezdu. Druhý den se ale G. Husák, vedoucí delegace ÚV KSČ, postavil proti tomuto usnesení. Svůj postoj zdůvodnil tvrzením, že se Vysočanského sjezdu zúčastnil jen zlomek slovenských delegátů a že slovenská část ÚV byla zvolena nedemokratickým způsobem. G. Husák se spolu se všemi slovenskými členy vzdal členství v ÚV zvoleném na Vysočanském sjezdu. Legitimita tohoto orgánu tak byla zcela zpochybněna (Bárta, 1993, s. 7).

2.2 Odpor veřejnosti

Taktika kompromisů a neustálého ustupování před sovětským vedením narážela především na odpor veřejnosti. Zvláště aktivně vystupovali studenti a odborové organizace. Podpora předních představitelů reformního proudu dostávala trhliny, k čemuž přispěla nejen

nedemokratická opatření a schválení Československo-sovětské smlouvy o dočasném pobytu sovětských vojsk v Československu⁸, nýbrž i zásahy ozbrojené moci proti demonstrantům 28. října i 6. a 7. listopadu roku 1968. Studenti nakonec 18. listopadu vyhlásili třídní okupační stávkou, která byla ovšem neúspěšná. K dalšímu vzepětí studentského hnutí došlo v lednu 1969, kdy se upálil student filozofické fakulty Jan Palach. Svým činem chtěl vyjádřit protest proti pasivitě veřejnosti (Otáhal, 1994, s. 12–13).

Dne 25. února roku 1969 se k 21. výročí komunistického převratu ve snaze vyburcovat do letargie upadající veřejnost k odporu proti postupující normalizaci upálil další student. Jan Zajíc se ve svém dopise na rozloučenou⁹ označuje jako pochodeň č. 2 (Zvěřina, 2012).

Již v době Pražského jara se řešil problém vztahu Čechů a Slováků. Teprve dne 1. ledna roku 1970 vstoupil v platnost zákon o československé federaci, na jejímž základě vznikly dvě republiky: Česká socialistická republika a Slovenská socialistická republika. Prezident republiky jmenoval federální vládu, jejímž předsedou se stal Oldřich Černík (Pecka a Prečan, 1993, s. 400).

Česká i Slovenská národní rada se změnila v parlamenty republik. Společným legislativním orgánem se stalo Federální shromáždění (dále jen FS), které se skládalo ze Sněmovny lidu a Sněmovny národů (Bárta, 1993, s. 46).

Podle ústavního zákona o federalizaci patřilo do působnosti Federálního shromáždění mimo jiné jednání o zásadních otázkách zahraniční a vnitřní politiky. FS také volilo prezidenta republiky a mohlo volit a odvolávat členy Ústavního soudu ČSSR. Dále zřizovalo federální ministerstva, výbory a jiné federální orgány státní správy.¹⁰

2.3 Hokejové události

Na mistrovství světa v ledním hokeji ve Švédsku porazilo československé mužstvo dne 21. března roku 1969 favorizovaný tým SSSR. O týden později proběhl se Sovětským svazem druhý zápas, ve kterém československý tým opět vyhrál. Po skončení zápasu se ve velmi krátké době zaplnilo Václavské náměstí několika tisíci obyvatel. Lidem nešlo jen

⁸ iDNES. DOKUMENT: *Smlouva o pobytu sovětských vojsk*. [online], [citováno 2012-02-28]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/dokument-smlouva-o-pobytu-sovetskych-vojsk-fmk-/prilohy.aspx?c=A051018_103703_domaci_miz

⁹ Pavel Zvěřina. *Jan Zajíc*. [online], [citováno 2012-03-11]. Dostupné z: http://www.totalita.cz/vysvetlivky/o_zajicj.php

¹⁰ Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. *Ústavní zákon ze dne 27. října 1968 o československé federaci*. [online], [citováno 2012-03-11]. Dostupné z: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1968.html

o projev radosti nad výhrou, ale také o možnost veřejně vyjádřit nesouhlas s okupací. Podle zprávy ministerstva vnitra demonstrovalo své nadšení v 69 městech kolem půl milionu obyvatel (Felcman, 1993, s. 52).

Již po prvním zápase byly před kancelář sovětské letecké společnosti Aeroflot navezeny dlažební kostky. Během bouřlivých hokejových oslav došlo k devastaci této kanceláře. Celou akci ovšem vyprovokovali příslušníci StB. Vandalská akce se nakonec rozrostla natolik, že musela být přivolána jednotka sboru národní bezpečnosti (Felcman, 1993, s. 52).

Sovětské vedení na demonstrace ihned reagovalo. Na zasedání dne 30. března roku 1969 hodnotilo politbyro ÚV KSSS události v Československu jako výsledek organizované a ze zahraničí podporované kontrarevoluce. Prohlášení ÚV KSSS a vlády SSSR obvinilo československé sdělovací prostředky z rozněcování nacionalistických vášní, Dubčekovo vedení z pasivního přihlížení vývoji a Josefa Smrkovského, bývalého předsedu Národního shromáždění ČSSR, z účasti na protisovětských demonstracích (Felcman, 1993, s. 53).

Odpoledne 31. března 1969 přiletěl na vojenské letiště v Milovicích maršál Andrej Antonovič Grečko se zástupcem ministerstva zahraničních věcí Vadimem Sergejevičem Semjanovem (Madry, 1994, s. 46).

Oficiálním cílem mise bylo potlačit všechny projevy nesouhlasu veřejnosti k přítomnosti sovětských vojsk. Delegation ze SSSR se ale především snažila o výměnu A. Dubčeka ze své dosavadní funkce (Felcman, 1993, s. 53–54).

Na zasedání předsednictva ÚV KSČ, které trvalo až do rána 2. dubna, byla schválena opatření pro uvedení armádních a bezpečnostních jednotek do pohotovosti z důvodu hrozby dalších demonstrací (Madry, 1994, s. 55).

2.4 Odvolání A. Dubčeka

Na jednání představitelů SSSR s členem předsednictva ÚV KSČ Lubomírem Štrougalem dal A. A. Grečko najevo sovětský zájem na odchodu A. Dubčeka, kterému byla vytýkána neschopnost řídit politický vývoj v zemi (Felcman, 1993, s. 58).

Vedení SSSR mu vyčítalo také televizní projev, ve kterém se pokusil získat pochopení veřejnosti pro své politické ústupky a poukázal na sovětský nátlak (Madry, 1994, s. 56).

Na zasedání ÚV KSČ dne 17. dubna 1969 byl A. Dubček odvolán z funkce generálního tajemníka. Jeho místo převzal G. Husák. Ihned po svém zvolení přednesl návrh na celkovou rekonstrukci vedoucích orgánů ÚV KSČ. Zdůvodnil ji potřebou vytvořit politicky akceschopný, názorově jednotný a početně menší stranický orgán. Doporučil zrušit výkonný výbor a zmenšit předsednictvo (Felcman, 1993, s. 64).

Podstatné změny ve vedoucích orgánech strany, státu i společenských organizacích provedlo plenární zasedání ÚV KSČ ve dnech 28. až 30. ledna roku 1970, kdy byl z funkce předsedy federální vlády odvolán O. Černík, z místa vedoucího tajemníka ÚV KSS Š. Sádovský a z funkce předsedy Ústřední rady odborů K. Poláček. Na jejich místa byli zvoleni A. Kapek, J. Lenárt a J. Korčák (Belda, 1993, s. 91).

Hlavní prostředek konsolidace představovaly kádrové změny, které mohlo předsednictvo ÚV KSČ provádět podle potřeby a vlastního uvážení. Plenárnímu zasedání pak byly předloženy jen ke schválení. Od nástupu G. Husáka do funkce 1. tajemníka v dubnu 1969 bylo do ledna 1970 vyloučeno z ÚV KSČ 16 členů a kandidátů a rezignovalo jich 38. K tomu je nutné započítat ještě 11 rezignací, které byly dodány přímo tomuto zasedání. Dohromady odešlo nebo bylo vyloučeno 65 členů a kandidátů, tedy více než polovina ze 110 členného ÚV KSČ. Kooptací 21 nových normalizátorů se po dubnu roku 1969 stal ÚV KSČ zárukou důsledného provádění politické linie nejen v centru, ale ve všech oblastech společenského života. Značné změny zaznamenaly i státní orgány. Bylo odvoláno 11 poslanců Sněmovny lidu Federálního shromáždění a České národní rady a 11 rezignovalo z poslaneckých funkcí (Belda, 1993, s. 92).

2.5 Prověrky

Nové vedení v čele s G. Husákem vyhlásilo všeobecnou čistku strany formou pohovorů spojených s výměnou stranických legitimací. Lednové plenární zasedání ÚV KSČ přijalo „*Dopis ÚV KSČ všem základním organizacím a členům strany k výměně členských legitimací KSČ¹¹*“, který zahájil prověrky, jejichž základem bylo hodnocení postojů a činů každého jednotlivého člena strany (Otáhal, 1994, s. 19).

Cílem prověrek mělo být obnovení jednoty strany na základech marxismu-leninismu, zvýšení její akceschopnosti, revoluční bojovnosti a vedoucí úlohy tak, aby se rok 1970 stal

¹¹ Zázpis ze zasedání ústředního výboru Komunistické strany Československa 28.–30. ledna 1970, s. 165–174.

rokem všeobecné konsolidace. V důsledku prověrek došlo k největším čistkám v dějinách KSČ. Prověrky v komunistické straně řídilo nové předsednictvo ÚV KSS, jehož vedoucím tajemníkem byl od 5. února roku 1970 J. Lenárt. Největší odpovědnost spočívala na prověřkových komisích. Byly jmenovány shora ze stranických funkcionářů a pracovníků aparátu od nejvyšších až po nejnižší orgány. V každé prověřkové komisi (tedy i u každé prověrky) byl přítomen vždy aspoň jeden zástupce vyššího stranického orgánu. Všechny provedené pohovory byly ještě schvalovány vyššími orgány (Belda, 1993, s. 94–95).

„Celkem bylo vytvořeno 70 217 prověřkových komisí různého stupně, do nichž bylo jmenováno přibližně 235 tisíc členů. Z toho na Slovensku 7 056 komisí s 23 923 členy pro celkový počet 305 259 členů KSS ... Komise měly prověřit více než 1,5 milionu členů. Z KSČ, která měla na počátku roku 1968 1,65 milionu členů, jich odešlo nebo bylo vyloučeno v letech 1968–1969 asi 150 tisíc“ (Belda, 1993, s. 95).

Některé komise striktně vyžadovaly písemné doplnění životopisu prověřovaného za období v rozmezí let 1968–1969. Tento „doplněk“ měl formu specificky formulovaného dotazníku na všechny klíčové body těchto dvou let (souhlas se vstupem vojsk, vztah k SSSR, chování v kritických situacích). Nikdo vyloučený ze strany nemohl být zaměstnán ve státních službách, ve školství, ve sdělovacích prostředcích, v kultuře a především nemohl vědecky pracovat v oblasti společenských věd, i když by byl v tomto oboru renomovaným odborníkem (Belda, 1993, s. 95–99).

Desítky tisíc čistkou uvolněných míst byly obsazeny novými lidmi podle kritéria politické schopnosti, s minimálním nebo často vůbec žádným ohledem na odbornou kvalifikaci. Důsledkem prověrek bylo proto prudké snížení odborné úrovně v celém řídicím aparátu na všech úsecích společenského života (Mlynář, 1987, s. 54).

Dovršením konsolidace poměrů v Československu se stalo prosincové zasedání ÚV KSČ v roce 1970. Přijetím „*Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. Sjezdu KSČ*¹²“ odsoudili noví představitelé nejen Pražské jaro, ale i jakýkoliv pokus o další reformy (Otáhal, 1994, s. 20).

¹² *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ*. Praha: Oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ, 1971. 47 s.

2.6 Normalizační režim v československé společnosti

Souběžně s výměnou uvnitř KSČ pokračovalo i „očišťování“ státních orgánů a společenských organizací. Normalizace společnosti se neobešla bez dalšího omezování tisku. V resortu školství došlo po nástupu ministra Jaromíra Hrbka v září roku 1969 k zastavení všech časopisů vydávaných na vysokých školách. Český úřad pro tisk zavedl v prosinci téhož roku důsledný dohled nad texty vydávaných gramofonových desek a hudebních tiskovin (Belda, 1993, s. 100).

Za další důležitou oblast považovali normalizátoři oblast školství, zejména pak vysokoškolského. Usnesení předsednictva ÚV KSČ o marxisticko-leninské výchově na vysokých školách ze dne 9. října roku 1969 měla na československé školství katastrofální dopad. Vznikly ústavy marxismu-leninismu při rektorátech a katedry marxismu-leninismu při fakultách. Byla ustavena ideologická komise ÚV KSČ v čele s předsedou V. Biřákem a místopředsedou J. Fojtíkem. Školské oddělení předsednictva ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích s ministrem školství sestavilo jmenný soupis učitelů, kteří museli z politických důvodů opustit školu. V důsledku toho odešlo značné množství pedagogů do emigrace. Do konce února 1970 opustilo Československo 1659 pedagogických pracovníků, z toho 9 profesorů, 47 docentů, 247 ostatních učitelů a 1036 studentů (Belda, 1993, s. 101–102).

Také oblast vědy se měla podřídit kritériím normalizace. Tomuto nátlaku se reprezentace československé vědy, ztělesňovaná prezídiem Československé akademie věd (dále jen ČSAV), zpočátku snažila bránit. To se projevilo vydáním sborníku Historického ústavu ČSAV „*Sedm pražských dnů*“¹³. Kniha se stala předmětem ostré kritiky ze strany sovětského vedení. Iničiátoři sborníku byli obviněni ze snahy podporovat antisovětskou a nacionalistickou kampaň. Ve stanovisku ze dne 14. dubna 1969 předseda ČSAV František Šorm prohlásil, že vydání této publikace není v rozporu s československým právním řádem. Celá záležitost se protáhla až do podzimu roku 1969 a skončila rezignací F. Šorma na funkci předsedy. Přechod ČSAV do normalizačního období byl završen návrhem na personální změny v prezídiu (Belda, 1993, s. 102–103).

K druhému výročí okupace se znovu objevily letáky kritizující vládu. Probíhaly neformální diskuse skupin lidí na závodech a v kroužcích důvěrných přátel o normalizační

¹³ Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. *Sedm pražských dnů*. [online], citováno [2012-02-29]. Dostupné z: <http://www.68.usd.cas.cz/cz/sedm-prazskych-dnu.html>

politice. Akce odporu celostátního významu se ale neobjevila. Převládlo hledání přijatelného způsobu další existence nad snahou změny politické situace (Belda, 1993, s. 115–116).

V československé společnosti nastala doba totální deprese, apatie, únavy a beznaděje. V polovině sedmdesátých let se zejména intelektuálové začali pokoušet o vytvoření forem samostatného a nezávislého myšlení. V této době vznikla například samizdatová edice Petlice, kde vycházela celá řada režimem zakázaných knih. Začaly vznikat i jiné iniciativy kulturní, které ovšem byly omezeny na úzký okruh lidí (Havel, 1990, s. 60).

3 Opozice proti normalizaci

3.1 Manifest Deset bodů

Dne 21. srpna 1969 vydala skupina občanů Manifest Deset bodů¹⁴, jenž představoval novou fázi ve vývoji opozice, která se již formovala mimo oficiální struktury. Manifest podepsali R. Battěk, V. Havel, L. Kohout, K. Kyncl, M. Lakatoš, V. Nepraš, L. Pachman, J. Tesař, L. Vaculík a J. Wagner a poslali jej federálnímu a českému zákonodárnému sboru, federální a české vládě a ÚV KSČ (Otáhal, 1994, s. 15).

V této petici vyjádřila skupina spisovatelů, politiků, novinářů, vědců a kulturních pracovníků nesouhlas s postupem KSČ a stavem občanských svobod v zemi (Pecka a Prečan, 1993, s. 282).

Proti osmi signatářům vznesla Krajská prokuratura v Praze dne 29. června 1970 obžalobu, ve které byli obviněni z nenávisti vůči spojeneckým svazkům se SSSR a ostatními státy Varšavské smlouvy, ze snahy bránit plnění Moskevských dohod z konce srpna 1968, z narušování konsolidačního procesu politického a hospodářského života republiky a ze snahy obnovit krizovou politickou situaci z doby před 21. srpna 1968 (Pecka a Prečan, 1993, s. 291).

Soud se signatáři se tentokrát nekonal. Jinak tomu bylo ale v případě členů ilegální skupiny nazývajících se Hnutí revoluční mládeže. Základní složkou této radikální levice byli studenti Filozofické fakulty Karlovy univerzity v Praze. K nejaktivnější patřili J. Frolík, E. Čierný, J. Suk, J. Bašta a především Petr Uhl. Společně založili Historicko-sociologický klub s přihlédnutím k futurologii. Vydávali publikace a letáky, které vyzývaly k odporu proti režimu. Členové Hnutí byli v prosinci roku 1969 zatčeni a soud s nimi byl prvním velkým politickým procesem v Československu po srpnové okupaci v roce 1968 a dubnovém plénu ÚV KSČ v roce 1969. Hlavní obžalovaný P. Uhl byl odsouzen na 4 roky odnětí svobody (Otáhal, 1994, s. 18).

¹⁴ PECKA, J. – PREČAN, V. *Proměny Pražského jara 1968–1969: Sborník studií a dokumentů o nekapitulantských postojích v československé společnosti*. 1. vyd. Praha: Doplněk, 1993. s. 282–289. ISBN 80-85270-10-2.

3.2 Opoziční skupiny

V československé společnosti se objevovaly opoziční skupiny, jako například Svaz komunistů Československa, Socialistické hnutí československých občanů či Dělníci – legálně zvolení funkcionáři KSČ, které se snažily o vzájemnou komunikaci. Objevily se i pokusy činnost koordinovat a vypracovat společný program. Určitého pokroku v tomto ohledu dosáhly opoziční síly na přelomu ledna a února roku 1971 vypracováním Malého akčního programu¹⁵. Autoři se zde přihlásili k demokratickému socialismu, který odlišili od socialistické demokracie. Klíčovou otázkou, kterou dokument řeší, je problém vedoucí síly opozice. Základem nové se měla stát existující potenciální politická vrstva, kterou by představovaly statisíce lidí politicky angažovaných v polednovém hnutí. Usilovali o vytvoření „*svazku avantgardních sil*“ (Otáhal, 1994, s. 23–25).

Opoziční hnutí zůstalo omezeno na malé skupiny, jejichž vliv na obyvatelstvo, které se začalo přizpůsobovat životu v reálném socialismu, byl nepatrný. Přesto je tzv. Husákově vedení vidělo jako překážku konsolidace. Na přelomu let 1971 a 1972 proběhla rozsáhlá akce proti opozici. V červenci a srpnu roku 1972 stanulo před soudem 47 osob, které byly odsouzeny celkem na 118 let odnětí svobody. Cílem procesů bylo především zlomit jakýkoliv odpor obyvatelstva, které ve velké většině podporovalo obrodný proces, vyvolat strach a především definitivně skončit s opozicí (Otáhal, 1994, s. 28).

3.3 Opozice po roce 1972

Kromě spisovatelů, kteří se angažovali již v dřívějších letech, se začali scházet také historici, bývalí členové KSČ, pracovníci redakce časopisu *Tvář*, ale i křesťansky orientovaní lidé. V letech 1974–1975 se tak vytvářela celá struktura skupin, které se zajímaly o politické problémy a uvažovaly i o formách, jak se veřejně projevit. Jednou z nich bylo zasílání dopisů stranickým a státním orgánům (Otáhal, 1994, s. 33–34).

Dne 3. dubna 1975 byl zaslán dopis i G. Husákovi. V tomto otevřeném dopisu¹⁶ Václav Havel analyzoval příčiny krize společnosti (Otáhal, 1999, s. 16).

¹⁵ Malý akční program Československého hnutí za demokratický socialismus. In *Soudobé dějiny*. Příloha, Archiv soudobých dějin. Praha. 1995. s. 374–398.

¹⁶ HAVEL, V. Dopis Gustavu Husákovi. In *O lidskou identitu*. 3. vyd. Praha: Rozmluvy, 1990. s. 19–49. ISBN 0-946352-04-6.

Jinou formu představovaly společné návštěvy kulturních podniků. Určitým vyvrcholením bylo představení Havlovy Žebrácké opery dne 1. listopadu roku 1975, které bylo povoleno jako neveřejné a pro zvané hosty. Sešlo se zde téměř 300 přátel a známých. V hledišti sedělo velké množství budoucích signatářů Charty 77, herců a režisérů z pražských divadel a další významné osobnosti (Havel, 1989, s. 110).

Jednotlivé kulturní, umělecké i vědecké iniciativy, které usilovaly o udržení a rozvíjení samostatného myšlení a snažily se o obecnější společenský a politický přístup k realitě, byly roztříštěné a neměly žádný společný program. Podnětem k společnému vystoupení části formujícího se nezávislého veřejného mínění se stal zásah proti tzv. hudebnímu undergroundu. Hudební skupiny tohoto žánru vznikaly již v 60. letech, ale až v polovině 70. let na ně zaměřily pozornost státní orgány (Otáhal, 1994, s. 35).

Hudební skupiny tohoto typu nesouhlasily s podmínkami, které by musely splnit, aby nadále mohly veřejně působit. Kritizovali například upuštění od anglických textů a názvů skupin či předložení repertoáru ke schválení zvláštním komisím (Veselý, 2005, s. 111).

Underground nebyl politickým hnutím a ani neměl v úmyslu vstoupit do organizované politické ilegality (tzv. disentu). Mnoho předních představitelů undergroundu v pozdějších letech podepsala Chartu 77. Motivací k tomuto kroku bylo předchozí uvěznění undergroundových hudebníků, proti němuž představitelé disentu důrazně protestovali, ale i vyjádření jejich obecně etického postoje (Pilař, 1999, s. 20).

Mezi prvními komunistickým režimem odsouzenými byl již v roce 1973 Ivan Martin Jírous. Po té následovaly procesy v Plzni v prosinci roku 1975 a v září následujícího roku v Praze, kde před soudem stanuli členové nejznámější skupiny tohoto žánru The Plastic People of the Universe. Tito lidé byli vydáváni za chuligány a byli obžalováni z výtržnictví a používání vulgarismů v písních. Proces s undergroundem vyvolal odezvu mezi intelektuály. Celou akci pochopili jako útok na občanská práva. Z hlediska práva kritizovalo zásah a soudní proces s touto skupinou deset právníků, mezi kterými byl Zdeněk Jičínský, v roce 1969 místopředseda národní rady, Oldřich Kaderka, v témže roce vedoucí mezinárodního oddělení ÚV KSČ, Vladimír Klokočka, bývalý děkan právnické fakulty v Brně, a Zdeněk Mlynář, bývalý tajemník ÚV KSČ (Otáhal, 1994, s. 36).

Různorodé skupiny spojila především obhajoba základních lidských práv. Akce protestů solidarity s undergroundem ovlivnila přeměnu této skupiny v politickou sílu. Mnozí z nich později patřili mezi první signatáře Charty 77 (Otáhal, 1994, s. 36–37).

„Problém lidských a občanských práv, který se v Československu projevil v souvislosti s tímto konkrétním případem, měl mezinárodní souvislosti. V roce 1975 byl na konferenci

evropských států, USA a Kanady přijat Helsinský závěrečný akt, jenž obsahoval tzv. třetí koš, zabývající se lidskými právy. V listopadu 1976 byl zveřejněn ve Sbírce zákonů a nařízení text dohod Spojených národů o občanských a hospodářských a sociálních právech, podepsaný zástupci Československa 7. října 1968 a ratifikovaný v roce 1976“ (Otáhal, 1994, s. 37).

4 Charta 77

4.1 Vznik Charty 77

ČSSR se na konferenci v Helsinkách právně zavázala respektovat Mezinárodní pakt o občanských a politických právech i Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech a učinit legislativní i jiná opatření k jejich důsledné realizaci. Sociálně-politická realita se ale v ČSSR v mnoha podstatných ohledech a rysech s těmito dokumenty neshodovala a rozcházela, což vyvolalo v československé společnosti velký nesouhlas. Jedním z takových projevů bylo i vytvoření Charty 77 jako neformálního společenství lidí různých přesvědčení, různé víry i různých profesí, které spojuje vůle jednotlivě i společně se zasazovat o respektování občanských a lidských práv v Československu (Jičínský, 1995, s. 15–16).

Spojili se v ní spisovatelé i bývalí politici, komunisté i nekomunisté, katolíci i protestanti, intelektuálové i dělníci, univerzitní profesori i nekonformní mládež. Jejich společná pohnutka byla především mravní (Havel, 1990a, s. 164).

Charta 77 nebyla myšlena jako jednorázové vystoupení, ale jako začátek souvislé práce a činnosti. Vydala velké množství dokumentů, bezpočet sdělení, protestů, dopisů, zastala se mnoha různých osob. Uvnitř Charty 77 vznikla řada dalších iniciativ, mezi které patří např. Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (dále jen VONS), Fond občanské pomoci a další (Havel, 1990b, s. 54).

Prohlášení Charty 77¹⁷ kriticky poukázalo na existující rozpor v řadě sfér sociálně-politického života, kde práva občanů nejsou dodržována, respektive kde dochází k jejich porušování, a kde nejsou zajišťovány jejich osobní a politické svobody. Naznačilo některé příčiny tohoto stavu a také určitá opatření a cesty k zajištění práv a svobod občanů (Jičínský, 1995, s. 16).

Návrh textu byl projednán a schválen v prosinci roku 1976 na schůzkách zástupců těch skupin, které se sblížily v letní a podzimní kampani solidarity s mladými hudebníky. Posléze bylo dohodnuto, že text Prohlášení, datovaný dne 1. ledna roku 1977, bude na začátku ledna odevzdán parlamentu spolu s podpisovými archy těch, kdo s Prohlášením vysloví souhlas a svým podpisem potvrdí závazek podílet se na aktivitách Charty 77. Prohlášení spolu

¹⁷ PREČAN, V. Prohlášení Charty 77. In *Charta 77: 1977–1989: od morální k demokratické revoluci: dokumentace*. Scheinfeld: Čs. středisko nezávislé literatury, 1990. s 9–13. Acta creations; Sv. 6. Dokumenty demokratické revoluce, sv. 1 ISBN 80-900422-1-X.

s podpisovými archy prvních 241 signatářů se ale nepodařilo pokojně doručit státním orgánům (Prečan, 1981, s. 13).

4.2 Represe a veřejná kampaň proti Chartě 77

Dne 6. ledna roku 1977 obklíčily vozy státní bezpečnosti osobní automobil, v němž jeli spisovatelé V. Havel a L. Vaculík spolu s hercem P. Landovským, aby doručili vládě, Federálnímu shromáždění a československé tiskové kanceláři text Prohlášení. Všichni tři byli zadrženi a podrobeni výslechům. Dne 12. ledna roku 1977 vyšel článek Ztroskotanci a samozvanci¹⁸, kterým zahájilo Rudé právo pomlouvačnou kampaň proti Chartě 77 a jejím nejznámějším signatářům (Havel, 1990b, s. 378).

Ti zde byli označováni jako skupinka lidí z řad zkrachovalé československé reakční buržoazie a také z řad zkrachovalých organizátorů kontrarevoluce. Prohlášení Charty 77 bylo nazváno protistátním, protisocialistickým, protilidovým a demagogickým hanopisem, který hrubě a lživě pomlouvá ČSSR a revoluční vymoženosti lidu (Prečan, 1990, s. 25).

Odezva na tento článek byla obrovská. Pracovní kolektivy i jednotlivci posílali do Rudého práva hromadné petice, v nichž plně Chartu 77 a její autory odsuzovali. Prohlášení ale nikdo z nich nečetl. Přestože bylo publikováno v západním tisku a adresováno vrcholným stranickým a státním orgánům ČSSR a jejím představitelům, nikdo z nich text československým sdělovacím prostředkům neposkytl (Škápíková a Houser, 2009, s. 87).

Stranické a státní vedení zahájilo represe. První útok směřoval proti mluvčím Charty 77. V. Havel byl zatčen, J. Patočka podroben vysilujícím výslechům, na jejichž následky dne 13. března roku 1977 zemřel, a J. Hájek byl sledován a šikanován (Otáhal, 1994, s. 40).

Signatáři byli vylučováni z odborů a z pracovních kolektivů, byli přiřazováni na horší místa, kde nemohli využívat svou kvalifikaci a získané odborné znalosti, a byli také hůře placeni. Řada z nich byla okamžitě propuštěna z práce. Časté bylo i šíření nejrůznějších pomlouvačných zpráv v tisku a v masově komunikačních prostředcích (Jičínský, 1995, s. 23).

Veřejná kampaň vyvrcholila shromážděním předních československých umělců v Národním divadle dne 28. ledna 1977, kde bylo přijato Provolání československých výborů

¹⁸ PREČAN, V. Ztroskotanci a samozvanci. In *Charta 77: 1977–1989: od morální k demokratické revoluci: dokumentace*. Scheinfeld: Čs. středisko nezávislé literatury, 1990. s 23–31. Acta creations; Sv. 6. Dokumenty demokratické revoluce, sv. 1 ISBN 80-900422-1-X.

uměleckých svazů¹⁹. Umělci se v něm přihlásili k politice strany a distancovali se od autorů a signatářů Charty 77 (Škápíková a Houser, 2009, s. 89).

4.3 VONS

V rámci represe rozpoutané proti signatářům Charty 77 a sympatizujícím občanům byla řada osob stíhána a posléze i odsouzena k různým, především nepodmíněným trestům odnětí svobody za činy, jejichž trestnost nebyla dána anebo byla velmi pochybná a sporná. Soudní řízení většinou probíhalo s faktickým vyloučením veřejnosti a soudy vynášely nepřiměřené rozsudky (Jičínský, 1995, s. 44).

Lidí takto postižených se zastával Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, který byl založen 27. dubna roku 1978 skupinou signatářů a svoji činnost přerušil po dohodě členů teprve 3. července roku 1996. Členové VONS pomáhali nespravedlivě stíhaným se zajišťováním právního zastoupení a zprostředkováním finanční i jiné pomoci. Obraceli se na československé úřady a žádali je o nápravu. Zprávy o sledovaných případech předávali také do zahraničí. Většina sdělení VONS byla publikována v samizdatovém časopise, vydávaném od roku 1978, který se nazýval Informace o Chartě 77. Za svou činnost byla řada z nich postižena. Nejznámější byl soudní proces s šesti členy, který proběhl v roce 1979 (vons.cz).

Proti této skupině bylo zahájeno trestní stíhání pro podezření za závažné činnosti namířené proti zájmům Československa. Pachatelé měli po delší dobu soustavně konstruovat lživé informace, rozmnožovat je a rozšiřovat na území ČSSR i v zahraničí s cílem vyvolat nedůvěru veřejnosti vůči státnímu zřízení republiky a jejím orgánům (Jičínský, 1995, s. 42).

Dne 22. října roku 1979 bylo zahájeno trestní řízení proti těmto členům a již druhý den byly vyneseny rozsudky. P. Uhl byl odsouzen na 5 let odnětí svobody, V. Havel na 4 a půl roku, V. Benda na 4 roky, J. Dienstbier na 3 roky, O. Bednářová na 3 roky a D. Němcová na 2 roky odnětí svobody podmíněně na 5 let. Rozsudky vzbudily ve světě mimořádnou odezvu. Odsoudily je nejvýznamnější komunistické strany západních zemí, socialistické strany, křesťansko-demokratické strany, odborové organizace i další důležité společenské organizace. Nesouhlas projevil i papež Jan Pavel II. (Jičínský, 1995, s. 56).

¹⁹ PREČAN, V. Provolání československých výborů uměleckých svazů In *Charta 77: 1977–1989: od morální k demokratické revoluci: dokumentace*. Scheinfeld: Čs. středisko nezávislé literatury, 1990. s 35–38. ISBN 80-900422-1-X.

4.4 Podpora Charty 77 v zahraničí

Charta 77 měla malý vliv na politiku československé vlády a neměla otevřenou podporu širokých vrstev obyvatelstva. Oproti tomu západní vlády začaly stále více oceňovat její význam (Skilling, 1990, s. 189).

V polovině osmdesátých let se činnost Charty 77 rozšířila a zahraniční zájem o ni vzrostl. Například ve Švédsku byla její veřejná podpora obrovská. Zároveň se zajímali a sympatizovali s ní i mnozí občané Norska, Německa, Velké Británie a také Francie. Západní rozhlasové stanice vysílající do Československa, zejména Hlas Ameriky, Svobodná Evropa a BBC, Chartu 77 zpopularizovaly u československého obyvatelstva a to i v těch vrstvách společnosti, do nichž dokumenty Charty 77 pronikaly v písemné podobě málokdy. Záhy po vzniku Charty 77 byl ustaven v Paříži Mezinárodní výbor na obranu Charty 77 v Československu, složený z významných osobností světové kultury. Výbor vydal již v červnu roku 1977 obsáhlou Bílou knihu o porušování lidských práv v Československu. Organizace zabývající se porušováním lidských práv, jako Amnesty International a Helsinky Watch, poskytly činnosti Charty 77 mezinárodní publicitu (Skilling, 1990, s. 187).

Rakouský prezident Bruno Kreisky nabídl všem chartistům ve své zemi politický azyl. V polovině osmdesátých let se mnozí vysoce postavení západoevropští politici v průběhu svých pražských návštěv často setkávali s mluvčími Charty 77. Nejznámější byla snídane na francouzském velvyslanectví v Praze, kam přední disidenty v průběhu své návštěvy v Československu pozval francouzský prezident François Mitterrand. Francouzský prezident si schůzku s představiteli nezávislých struktur kladl jako hlavní podmínku své návštěvy Prahy. Snídane se dne 9. prosince 1988 zúčastnili: V. Havel, R. Battěk, P. Uhl, K. Srp, J. Dientsbier, L. Lis, V. Malý a další (Husák, 199, s. 45).

Mezinárodní postavení Charty se upevňovalo. Porušování lidských práv v Československu se stalo předmětem diskusí na Konferencích o bezpečnosti a spolupráci v Evropě. Na schůzkách v Bělehradě, v Madridu a ve Vídni se delegace západních zemí touto tematikou zabývaly a žádaly, aby i Československo začalo lidská práva ctít a dodržovat (Husák, 1999, s. 46).

4.5 Mluvčí Charty 77

Mluvčí Charty 77 reprezentovali Chartu navenek a jednali jejím jménem. Vydávali dokumenty Charty 77 a zaručovali pravost textů, které byly zveřejňovány jménem Charty nebo její péčí. Měli právo předat své funkce po vzájemné dohodě dalším signatářům. Od roku 1979 se ustálilo, že trojice mluvčích přebírala své pověření vždy na rok, pokud nebyl tento postup ovlivněn mimořádnými okolnostmi. Trojice mluvčích měla ztělesňovat společenství různých profesí, různých konfesí a politického přesvědčení, různého věku a pohlaví. Devět z dvaceti šesti mluvčích bylo v letech 1977–1986 uvězněno na delší dobu, celkem strávili ve vězení skoro 24 let. Za uvězněného mluvčího nastoupil vždy jiný signatář (Prečan, 1990, s. 477–478).

Následující výčet obsahuje v abecedním pořadí 38 signatářů Charty 77, kteří byli mluvčími v letech 1977–1990:

Rudolf Battěk, Václav Benda, Stanislav Devátý, Jiří Dienstbier, Jiří Hájek, Miloš Hájek, Václav Havel, Ladislav Hejránek, Tomáš Hradílek, Marie Hromádková, Bohumír Janát, Eva Kantůrková, Jan Kozlík, Marie Rút Křížková, Marta Kubišová, Miroslav Lehký, Ladislav Lis, Jan Litomiský, Václav Malý, Anna Marvanová, Dana Němcová, Martin Palouš, Radim Palouš, Jan Patočka, Bedřich Placák, Miloš Rejchrt, Jan Ruml, Jiří Ruml, Jana Sternová, Jaroslav Šabata, Anna Šabatová, Libuše Šilhánová, Jan Štern, Petruška Šustrová, Zdena Tominová, Miroslav Tyl, Josef Vohryzek a Alexandr Vondra (Prečan, 1990, s. 478).

4.6 Přínos a význam Charty 77

Význam Charty 77 spočíval v tom, že sjednotila ideově a politicky různorodé nezávislé iniciativy a v době, kdy neexistovala politická opozice, a lidé se přizpůsobili životu v reálném socialismu, vyslovila nahlas nesouhlas s nedodržováním zákonů a sociálně-politickou realitou v ČSSR. Díky Chartě 77 se stalo Československo středem světového zájmu, což podpořilo disidentské hnutí a uchránilo mnohé jeho aktivisty před policejní a soudní perzekucí. Otevřela dále prostor pro vznik nových občanských iniciativ, jako byl např. VONS (Otáhal, 1994, s. 47).

Činnost Charty 77 se stala také významným stimulem pro rozvoj nezávislé vědy a literatury. V Československu začalo díky ní vznikat stále větší množství samizdatových textů. Rozvoj nezávislé literatury a perzekuce autorů nezávislých literárních děl a vědeckých studií připoutal pozornost zahraničních spisovatelů a vědců (Skilling, 1990, s. 188).

„Charta 77 přispěla k tomu, že vlády, mírová hnutí i veřejnost na Západě pochopily velký význam lidských práv v mezinárodní politice a uvědomily si, že s východoevropskými hnutími za lidská práva sdílejí společné zájmy. Charta pomohla rozšířit perspektivy helsinského procesu. Pod jejím vlivem se z něho stalo fórum pro diskusi o lidských právech a o budoucím uspořádání sjednocené a demokratické Evropy“ (Skilling, 1990, s. 197).

5 Gorbačovova perestrojka

5.1 Perestrojka a glasnosť

V březnu roku 1985 byl v SSSR zvolen nový tajemník ÚV KSS Michail Sergejevič Gorbačov. Jeho politika byla spojena s rozsáhlými přeměnami a především s termíny, jako je perestrojka neboli přestavba a glasnosť (viz dále). M. S. Gorbačov si podobu společnosti představoval jako společnost svobodných lidí budovanou na zásadách humanismu, demokracie a sociální spravedlnosti (Gorbačov a Mlynář, 1995, s. 179–182).

Změny probíhaly nejdříve v ekonomice. Byla nutná důkladná strukturální přestavba národního hospodářství, zavedení nových technologií, změna investiční politiky a systému řízení. Změnu zaznamenala také morálně politická situace ve společnosti. Rázné přeměny v myšlení a psychologii, v organizaci, ve stylu a metodách práce měly být zavedeny ve straně, ve státním aparátu i v řídicích orgánech (Gorbačov, 1987, s. 22–23).

Na plenárním zasedání ÚV KSSS v roce 1987 byl rozvinut program všestranné demokratizace společenského života. Demokratické procesy se rozvinuly ve všech pracovních kolektivech, státních i společenských organizacích a ve straně. Na červnovém plenárním zasedání v témže roce bylo schváleno Základní ustanovení zásadní přestavby řízení ekonomiky. Cílem hospodářské reformy bylo zabezpečit přechod od nadměrně centralizovaného direktivního řízení k systému demokratickému, založenému na zásadách demokratického spojování centralismu a samosprávy (Gorbačov, 1987, s. 27).

Integrální součástí komplexního procesu přestavby, zahrnujícího všechny stránky sovětské společnosti, byl i nový přístup k člověku, uznání jeho osobnosti, potřeby jeho rozvoje, samostatného myšlení a chování. Byla zdůrazňována nezbytnost procesu změny lidí v opravdové občany, vědomé si svých práv, ale i povinností, kteří se nebojí riskovat, podnikat, samostatně přijímat rozhodnutí (Jičínský, 1995, s. 79).

Cílem perestrojky tedy byla zásadní obroda všech stránek života země. Dle M. S. Gorbačova měly být socialismu dány nejmodernější formy společenské organizace a měl být co nejúplněji rozvinut humanistický charakter sovětského zřízení po všech jeho rozhodujících stránkách – ekonomické, sociální, politické a mravní (Gorbačov, 1987, s. 27).

Vedle perestrojky M. S. Gorbačov usiloval také o glasnosť neboli otevřenost, která spočívala v široké veřejné informovanosti ve všech sférách života společnosti. Demokratizace společenské atmosféry a postup cestou sociálně ekonomických přeměn byl v mnohém

urychlen právě zásluhou veřejné informovanosti. Bylo nutné politickou linii vysvětlit lidem tak, aby jí porozuměli (Gorbačov, 1987, s. 64–65).

5.2 Reakce Československa na perestrojku

M. S. Gorbačov dával zřetelně najevo, že upouští od Brežněvovy doktríny, která proklamovala odpovědnost SSSR a ostatních socialistických zemí za vývoj v každé jednotlivé zemi a právo na vojenský zásah v případě, že by byl socialismus ohrožen. (Otáhal, 1994, s. 49).

Nový přístup Sovětského svazu měl závažné důsledky i pro Československo. Vedení ÚV KSČ v čele s G. Husákem, které bylo dosazeno proti vůli národa prostřednictvím intervenčních armád, opíralo svou legitimitu o sovětské vedení a bylo na něm zcela závislé. S pádem Brežněvovy doktríny ztratilo svou hlavní oporu a ocitlo se tak v mezinárodní izolaci (Otáhal, 1994, s. 50).

Mocenské centrum bylo tedy oslabeno a významnou úlohu začínala hrát opozice, která později převzala iniciativu a postavila se proti normalizačnímu režimu. Velké naděje lidé vkládali v návštěvu M. S. Gorbačova, která proběhla na jaře roku 1987 v Praze (Otáhal, 1994, s. 56).

U této příležitosti předali mluvčí Charty 77 M. S. Gorbačovovi dopis²⁰, ve kterém ho žádali o stažení sovětských vojsk a raket s jadernými hlavicemi z československého území (Prečan, 1990, s. 325).

Politika glasnosti a perestrojky a postupná realizace nevměšování se do vnitřních záležitostí zemí socialistického tábora velmi zvýšila i naděje československých občanů na změny v politice strany, ekonomice a v nejvyšších stranických funkcích (Otáhal, 1994, s. 56).

Občané opět začali projevovat zájem o veřejné záležitosti, ale Gorbačovova podpora Husákova vedení a skutečnost, že se nedistancoval od srpnové intervence, vyvolaly v lidech velké zklamání. Začali si uvědomovat, že se budou muset spoléhat sami na sebe (Otáhal, 1999, s. 17).

²⁰ PREČAN, V. Dopis Michailu Gorbačovovi. In *Charta 77: 1977–1989: od morální k demokratické revoluci: dokumentace*. Scheinfeld: Čs. středisko nezávislé literatury, 1990. s. 324–326. Acta creations; Sv. 6. Dokumenty demokratické revoluce, sv. 1 ISBN 80-900422-1-X.

5.3 Vztah SSSR a USA

Klíčové změny, které Gorbačovova politika vyvolala, vedly také k ukončení tzv. studené války, což bylo období mocenského soupeření SSSR a USA po 2. světové válce (Otáhal, 1999, s. 16).

Sovětská reformátora si byli vědomi nutnosti spolupráce s USA a západními zeměmi. To ale nebylo možné, dokud trvalo poválečné rozdělení světa na dva vojensko-politické bloky (Gorbačov a Mlynář, 1995, s. 117).

Bylo nutné zastavit závody ve zbrojení a narůstající nepřátelskou konfrontaci jaderných velmocí, která by způsobila katastrofu. Jakýkoliv konflikt ve světové politice by mohl přerůst v jadernou válku (Gorbačov a Mlynář, 1995, s. 186).

Dne 21. listopadu roku 1985 bylo vydáno společné prohlášení²¹, ve kterém mimo jiné USA a SSSR potvrdily věrnost Smlouvě o nešíření jaderných zbraní a dále se zavázaly zvyšovat účinnost této smlouvy (Gorbačov, 1985, s. 200).

Důležitým mezníkem bylo podepsání Smlouvy mezi SSSR a USA o likvidaci raket středního a kratšího doletu²² dne 8. prosince roku 1987 ve Washingtonu. R. Reaganovi a M. S. Gorbačovovi se zde podařilo dohodnout na úplné likvidaci jedné třídy jaderných zbraní (Ešner, 2012).

Tato smlouva byla prvním odzbrojovacím dokumentem studené války. Na schůzce obou představitelů v Moskvě, která probíhala od 29. května do 2. června roku 1988, došlo k upevnění sovětsko-amerického dialogu a jeho přenesení na širší spektrum problémů důležitých pro vytvoření základů komplexního systému mezinárodní bezpečnosti (Sekanina, 2007, s. 3).

„Sovětská perestrojka nejenže otevřela cestu k hlubokým ekonomickým změnám ve východním bloku, ale současně dala nový impuls mírovému procesu v Evropě a ve světě, stala se významným faktorem pro přehodnocování zahraniční politiky USA a Západu vůči Sovětskému svazu a ostatním zemím východního bloku“ (Sekanina, 2007, s. 4).

²¹ Společné sovětsko - americké prohlášení vydané po skončení schůzky M. Gorbačova a R. Reagana v Ženevě. In *Za mír na Zemi i ve vesmíru*. s. 199–202.

²² Smlouva mezi SSSR a USA o likvidaci jejich raket středního a kratšího doletu. In *Cestou odzbrojení a nového myšlení*. s. 151–174.

6 Československo a 80. léta 20. století

6.1 Počátek 80. let 20. století

Koncepce 7. československé pětiletky na rok 1981–1985 předpokládala zvýšení národního důchodu o 14–16 %, průmyslové výroby o 18–20 % a zemědělské výroby o 10 %. Plán splněn nebyl, přesto pokračoval růst životní úrovně obyvatelstva. Osobní spotřeba se zvýšila o 5 % a společenská spotřeba o 28,6 %. Stagnační tendence ze 70. let pokračovaly ale i na počátku 80. let. V období 1983–1984 nastalo zlepšení situace zvýšením dovozu surovin, materiálů a energie ze Sovětského svazu. Ke kvalitativnímu výraznému obratu československé ekonomiky ale nedošlo (Sekanina, 2007, s. 4).

Opět se začaly zřetelněji projevovat základní a trvalé problémy československé ekonomiky, vyplývající z orientace na těžký průmysl a z centrálního plánování, což se nepříznivě odrazilo i na životní úrovni. V 80. letech 20. století se podstatně urychlil proces orientace na kvalitu ekonomického růstu, na rozvoj terciálního sektoru a na nástup takových progresivních odvětví, jako je elektronika. Československá ekonomika ale nebyla schopna na tyto trendy patřičně reagovat. Propast mezi ČSSR a vyspělými kapitalistickými zeměmi se tak stále prohlubovala. Zaostávání a rozdíly se začaly projevovat i vůči jiným socialistickým zemím. Postupně se začínal zpomalovat růst osobní spotřeby, dynamika uspokojování osobních potřeb obyvatelstva i růst mezd (Otáhal, 1994, s. 50–52).

6.2 Nesouhlas v československé společnosti

„Lidé projevovali svůj nesouhlas s danými poměry hlavně podepisováním různých protestních peticí, jejichž obsah byl většinou politický, a demonstracemi. Obě formy odporu se začaly převážně uplatňovat od poloviny roku 1988“ (Otáhal, 1999, s. 19).

Dne 21. srpna roku 1988 se občané masově zúčastnili první demonstrace po devatenácti letech, která probíhala u příležitosti výročí sovětské intervence v srpnu roku 1968 (Otáhal, 1994, s. 57).

Demonstranti se dožadovali svobody a anulování intervence vojsk Varšavské smlouvy. Bezpečnost použila k rozehnání demonstrace obušky, vodní děla a dokonce slzný plyn. Mnoho účastníků bylo zadrženo (Všetečka, 1990, s. 10).

Další protesty proběhly v Praze i v jiných městech především ve dnech významných výročí. Pouze 10. prosince roku 1988 na Den lidských práv byla demonstrace režimem oficiálně povolena. Velká shromáždění se uskutečnila u příležitosti výročí okupace Československa 21. srpna v roce 1988 a 1989, založení první republiky 28. října a upálení J. Palacha (Otáhal, 1994, s. 60–61).

V říjnu roku 1988 byla založena další občanská iniciativa s názvem Hnutí za občanskou svobodu. V manifestu Demokracii pro všechny²³ signatáři nesouhlasili, aby byla v nové ústavě zakotvena vedoucí úloha KSČ nebo jiné politické strany či jiného uskupení, které by si přisvojovalo právo vystupovat za všechny (Všetečka, 1990, s. 11).

Dne 26. října roku 1988 bylo oficiálně zahájeno trestní stíhání ve věci tohoto manifestu. Signatáři byli přepadeni ve svých domovech a zavřeni 48 hodin v celách předběžného zadržení. Druhý den proběhla domovní prohlídka u V. Havla, který nebyl doma. Ještě ten den byl ale dopaden a až do 31. října roku 1988 držen ve věznicí v Ruzyni (Kriseová, 1991, s. 138).

6.3 „Palachův týden“

Ke dvacátému výročí sebeupálení studenta filozofie UK Jana Palacha se chystala v lednu roku 1989 řada občanů uctít jeho památku. České děti, Charta 77, Mírový klub J. Lennona, Nezávislé mírové sdružení a Společnost přátel USA informovali Obvodní národní výbor Praha 1, že se sejdou dne 15. ledna u sochy sv. Václava. *„Konání pietní vzpomínky na Václavském náměstí bylo pražskými úřady odmítnuto. Přesto se před druhou hodinou odpolední v prostoru sochy sv. Václava sešly tisíce lidí s květinami, chystajíce se v tichosti vzpomenout Jana Palacha“* (Všetečka, 1990, s. 30)

Veřejná bezpečnost ihned zasáhla a pomocí vodních děl a obrněných transportérů se snažila rozehnat demonstranty. Podle úřední zprávy bylo tento den zadrženo 91 osob. Druhý den se ale v odpoledních hodinách v horní části Václavského náměstí opět sešli lidé, kteří chtěli uctít památku zesnulého studenta. Policejní jednotky opět rozháněly občany slzným plynem, vodními děly a obrněnými transportéry. Demonstrace se opakovaly až do 22. ledna roku 1989 a jsou označovány jako tzv. *„Palachův týden“* (Všetečka, 1990, s. 32).

²³ *Demokracii pro všechny: Manifest Hnutí za občanskou svobodu a další dokumenty.* [Praha]: ČSDS, 1988.

Během této doby bylo zadrženo 516 osob, 13 jich bylo pokutováno, proti 130 se vedlo řízení o přečinu, 79 bylo obviněno z trestného činu výtržnictví a V. Havel, J. Petrová a O. Veverka byli posláni do vazby. Počet zadržených ve Všetatech, kam byly přemístěny ostatky Jana Palacha, se odhadoval na 400 až 500 osob (Všetečka, 1990, s. 33).

Zadržení V. Havla se stalo bezprostředním impulsem pro zapojení herců a spisovatelů do veřejného života. Již dne 22. ledna 1989 zaslalo nezávislé hnutí Iniciativa kulturních pracovníků předsedovi vlády prohlášení protestující proti jeho zatčení a žádající dialog se společností. Akce za propuštění V. Havla měla obrovský ohlas. Na prezidenta G. Husáka, který tuto funkci vykonával již od roku 1975, se obrátil i předseda Výboru československé veřejnosti pro lidská práva a humanitární spolupráci Zdeněk Dienstbier (Otáhal, 1994, s. 58–59).

6.4 Nezávislé iniciativy

Koncem června roku 1989 připravila skupina disidentů v čele s V. Havlem manifest Několik vět²⁴, který do listopadu téhož roku podepsalo 40 000 občanů (Otáhal, 1994, s. 60).

Petici podepsali novináři, publicisté, hudebníci, politologové, historikové, bývalí politici, spisovatelé, herci, zpěváci, ale také dělníci. Z řad herců a zpěváků to byli například: Josef Kemr, Milan Kňažko, Michael Kocáb, Jiří Suchý, Jiří Menzel, Zdeněk Svěrák, Ladislav Smoljak, Jiří Lábus, Vlasta Chramostová a řada dalších (Všetečka, 1990, s. 50).

Angažovanost české a slovenské společnosti se projevovala v průběhu roku 1989 především v existenci a zakládání mnoha občanských iniciativ. Do září roku 1989 jich bylo evidováno 36. Ustavily se také skupiny snažící se o nové vztahy s jinými státy a národy, jako například Společenství přátel USA, Kruh přátel Polsko-československé solidarity a Výbor na obranu práv maďarské menšiny v ČSSR (Všetečka, 1990, s. 51).

Vznikaly mírové iniciativy, jako bylo Mladé umění pro mír, Nezávislé mírové sdružení – iniciativa za demilitarizaci společnosti, politická hnutí Demokratická iniciativa, Klub za socialistickou přestavbu – Obroda, iniciativy kulturních pracovníků, mezi které patřila Jazzová sekce svazu hudebníků ČSR, Unijazz – Sdružení pro jazzovou hudbu

²⁴ Dokumenty doby. *Několik vět, dokument Charty 77 z jara 1989*. [online], [citováno 2012-03-14]. Dostupné z: http://www.svedomi.cz/dokdoby/charta_nekolikvet.htm

ve vztahu se světovou kulturou, Sdružení českého folku a mnoho dalších (Všetečka, 1990, s. 51).

Pokus o sjednocení těchto opozičních názorově různorodých skupin se odehrál na přelomu října a listopadu roku 1989, kdy se Demokratická iniciativa, Hnutí za občanskou svobodu a Obroda shodly na vytvoření „*koordináčního výboru československé politické opozice*“. Jejich hlavním úkolem mělo být ustavení reprezentativního „*Národního a občanského výboru*“, v němž by se setkali zástupci všech vrstev obyvatelstva, vytvořili by dobrovolné odborné týmy a začali pracovat na návrzích směřujících k řešení všeobecné krize československé společnosti. Práce Národního a občanského výboru měly vyústit do návrhu nové demokratické ústavy (Suk, 1997, s. 8).

6.5 Začátek tzv. Sametové revoluce

Dne 17. listopadu roku 1989 bylo na Mezinárodní den studentstva svoláno na Albertov pietní shromáždění k uctění oběti Jana Opletala a zavření českých vysokých škol, které proběhlo v roce 1939. Pořadatelem byla vysokoškolská rada, členové Svazu socialistické mládeže a nezávislí studenti (Všetečka, 1990, s. 74).

Po odpolední manifestaci se účastníci rozhodli k pochodu na Vyšehrad. Většina lidí po té směřovala z vyšehradského návrší k Vltavě. Nábřeží se postupně zaplňovalo demonstranty. Poklidný průvod byl ale napaden bezpečnostními orgány na Národní třídě, přestože se jednalo o povolenou akci (Dragula, 1990, s. 5).

„Policie štvála na lidi psy bez náhubků, mlátila těžkými dlouhými obušky, použila slzného plynu a dokonce i obrněných transportérů s drátěnými radlicemi. Po zběsilém řádění tzv. pořádkových jednotek zůstávala ležet na zemi bezvládná těla, kaluže krve, cáry zničených transparentů i zbytky oblečení postižených lidí, kteří mizeli buď v sanitkách, nebo policejních antonech. Málokomu se podařilo uniknout bez újmy, protože policisté zatarasili i vstupy do okolních ulic“ (Dragula, 1990, s. 5).

Většina občanů včetně mnoha členů KSČ byla pohoršena brutálním zásahem bezpečnostních sil. Západní tiskové agentury a zahraniční rozhlasové stanice oznámily ve svých relacích z Prahy, že obětí brutálního zákroku policie se stal student Univerzity Karlovy Martin Šmíd. Později se však prokázalo, že tato informace byla nepodložená (Dragula, 1990, s. 7).

Jako první se k studentům připojili kulturní pracovníci. V sobotu 18. listopadu roku 1989 se uskutečnilo shromáždění v Realistickém divadle, kde studenti požadovali ustavení vládní komise, která objektivně přešetří všechny okolnosti pátečních událostí. Vyzvali pedagogy a studenty ostatních vysokých škol k týdenní stávce a na 27. listopadu roku 1989 vyhlásili generální stávku. Odpolední zasedání herců, režisérů, dramatiků, ředitelů divadel a dalších mělo mimořádný význam nejen pro okruh československých divadel. Vytvořilo se zde první solidární a zorganizované pouto se studenty (Všetečka, 1990, s. 76).

6.6 Založení Občanského fóra

Na ustavujícím setkání v Činoherním klubu dne 19. listopadu roku 1989 bylo ustaveno Občanské fórum (dále jen OF), které se definovalo jako otevřené hnutí, na jehož práci se podílejí všichni demokraticky smýšlející občané – představitelé nezávislých iniciativ, studentů, uměleckých svazů, politických stran Národní fronty, mezi které patřila ČSS, ČSL a KSČ, církví atd. OF se stejně jako Verejnost²⁵ proti násiliu, která vznikla na Slovensku, proměnilo v rozhodující politickou sílu, která si předsevzala zahájit transformaci komunistického totalitního systému v systém demokratický, ústavně-pluralitní (Suk, 1997, s. 11).

Účastníci schůze zvolili improvizovaně osmnáctičlenný výbor OF, jehož členové podepsali první Provolání²⁵. Výbor se stal prvním zárodkem koordinačního centra OF (Suk, 1997, s. 12).

Od 21. listopadu probíhala masová shromáždění na Václavském náměstí. Předseda federální vlády L. Adamec vydal rozhodnutí setkat se s představiteli studentských, uměleckých a občanských kruhů pražské veřejnosti. Setkání bylo spíše informativní, otevřelo ale cestu k dialogu v následujících dnech (Dragula, 1990, s. 11).

Dne 23. listopadu 1989 přečetl V. Havel z budovy Melantrichu svolání²⁶ OF. To se stalo, jak se uvádí v svolání, jediným faktickým představitelem lidové vůle, v jehož rámci pracují všechny dosavadní nezávislé iniciativy, tvůrčí svazy, obrozené strany Národní fronty,

²⁵ SUK, J. Provolání Občanského fóra se čtyřmi základními požadavky, přijaté na ustavujícím shromáždění v Činoherním klubu In. *Občanské fórum: listopad - prosinec 1989. Díl 2, Dokumenty*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1998. s. 13–14. Knihy, dokumenty. ISBN 80-7239-007-4.

²⁶ SUK, J. Provolání Občanského fóra In. *Občanské fórum: listopad - prosinec 1989. Díl 2, Dokumenty*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1998. s. 19–20. Knihy, dokumenty. ISBN 80-7239-007-4.

včetně mnoha bývalých i současných členů KSČ. OF podpořila odvážným prohlášením kardinála Tomáška i katolická církev a věřící (Hornák, 1991, s. 53).

Na mimořádném zasedání ÚV KSČ dne 24. listopadu roku 1989 odstoupil generální tajemník M. Jakeš. ÚV KSČ zvolil nové vedení strany (Dragula, 1990, s. 15).

Téhož dne vydalo OF prohlášení²⁷, ve kterém uvádí, že nebyly splněny požadavky fóra, zejména propuštění politických vězňů, ustavení komise pro vyšetření viníků masakru 17. listopadu, v níž by byli zástupci fóra, a možnost fóra vystupovat ve veřejných sdělovacích prostředcích. Z těchto důvodů trvali na uskutečnění generální stávky. Zároveň OF vyzvalo, aby se generální stávka stala symbolickým celonárodním referendem o právu jedné politické strany přivlastňovat si ústavními prostředky vedoucí úlohu v politickém uspořádání republiky (Suk, 1998, s. 24).

Dne 27. listopadu tedy proběhla generální stávka. OF dohodlo s vládou změnu ústavy v článcích o vedoucí úloze strany ve společnosti a v Národní frontě a ustanovení o tom, že vzdělávání probíhá v duchu marxismu-leninismu. L. Adamec slíbil, že do 3. prosince roku 1989 navrhne novou vládu, ve které budou členové OF. Od pondělí 4. prosince bylo ohlášeno otevření státních hranic. Vláda odsoudila vstup vojsk pěti států Varšavské smlouvy a totéž provedli představitelé těchto států. Nová vláda byla představena 3. prosince, ale ve složení 5 ku 16 ve prospěch ministrů za KSČ, což vyvolalo řadu dalších protestů. Prohlášení Koordinačního centra Občanského fóra a Koordinačního výboru Verejnosti proti násilí²⁸ žádalo do neděle 10. prosince důkladnou změnu federální vlády, propuštění všech politických vězňů a demisi prezidenta republiky. Mezitím podala demisi vláda ČSR a její nové složení znamenalo posun opět ve prospěch opozice (Hornák, 1991, s. 55).

Revoluce v Československu trvala tři týdny. Skončila symbolicky v den lidských práv 10. prosince roku 1989. V tento den byla vytvořena Vláda národního porozumění. Tentýž den abdikoval prezident G. Husák (Hornák, 1991, s. 56).

Předsedou nové vlády se stal M. Čalfa, který navrhl jménem federální vlády V. Havla jako jediného kandidáta na prezidenta ČSSR. Do funkce předsedy Federálního shromáždění byl zvolen A. Dubček (Suk, 1997, s. 31).

Zvolením V. Havla na místo nového prezidenta dne 29. prosince téhož roku se vítězství revoluce dovršilo (Hornák, 1991, s. 56).

²⁷ SUK, J. Prohlášení Občanského fóra k situaci 24. listopadu 1989 ve 23.30 hodin. In *Občanské fórum: listopad - prosinec 1989. Díl 2, Dokumenty*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1998. s. 24–25. Knihy, dokumenty. ISBN 80-7239-007-4.

²⁸ SUK, J. Provolání Koordinačního centra Občanského fóra a Koordinačního výboru Verejnosti proti násilí. In *Občanské fórum: listopad - prosinec 1989. Díl 2, Dokumenty*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1998. s. 47–49. Knihy, dokumenty. ISBN 80-7239-007-4.

Závěr

Jak již bylo zmíněno v úvodu, cílem bakalářské práce bylo zachycení československé společnosti v období 60. až 80. let 20. století.

V první kapitole je pozornost věnována ekonomické reformě a s ní souvisejícími pozvolnými liberalizačními opatřeními. Dále je popsán reformní vývoj československé společnosti, který vedl až k počátkům Pražského jara, jež bylo násilně potlačeno 21. srpna roku 1968 vstupem vojsk pěti států Varšavské smlouvy na československé území.

Druhá kapitola se věnuje normalizaci v českých zemích. Zmíněny jsou i významné hokejové události v březnu roku 1969, které se staly impulsem pro veřejné manifestace a které vedly k odvolání A. Dubčeka a k podstatným změnám ve vedoucích orgánech strany, státu i společenských organizacích. Rozpracováno je také téma tzv. prověrek, které sloužily k obnovení jednoty strany na základech marxismu-leninismu a společně s přijetím Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. Sjezdu KSČ vedly k dovršení konsolidace poměrů v Československu.

S novým vývojem nesouhlasila většina občanů, o čemž svědčí například vydání manifestu Deset bodů, či pozvolné formování opozičních skupin. Tomuto tématu se věnuje třetí kapitola.

Ve čtvrté kapitole je pozornost zaměřena na formování Charty 77 jako reakce na nedodržování Mezinárodního paktu o občanských a politických právech a Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech, ke kterému se ČSSR svým podpisem zavázala na konferenci v Helsinkách v roce 1975. Proti signatářům Charty 77 byla ihned rozpoutána veřejná kampaň. Řada z nich byla vylučována z odborů a z pracovních kolektivů či propuštěna ze zaměstnání. Někteří byli stíháni a posléze odsouzeni k různým, především nepodmíněným trestům odnětí svobody. Časté bylo i šíření nejrůznějších pomlouvačných zpráv v tisku a v masově komunikačních prostředcích.

Bakalářská práce se zabývala také perestrojkou M. S. Gorbačovova. Odvolání Brežněvovy doktríny, která proklamovala odpovědnost SSSR a ostatních socialistických zemí za vývoj v každé jednotlivé zemi a právo na vojenský zásah v případě, že by byl socialismus ohrožen, znamenalo zvýšení nadějí československých občanů na změny v politice strany, ekonomice a změny v nejvyšších stranických funkcích.

V závěrečné kapitole je zmíněn nepříznivý hospodářský vývoj Československa. Občané začali projevovat nesouhlas s danými poměry veřejně podepisováním protestních

peticí a demonstracemi. Jedna z nejvýznamnějších proběhla 17. listopadu roku 1989. Na Mezinárodní den studentstva bylo svoláno na Albertov pietní shromáždění k uctění oběti Jana Opletala a zavření českých vysokých škol v roce 1939. Přestože byla manifestace oficiálně povolena, brutálně zasáhla proti účastníkům veřejná bezpečnost. Dne 19. prosince bylo ustaveno Občanské fórum, otevřené hnutí, na jehož práci se podíleli všichni demokraticky smýšlející občané. OF se stalo jediným faktickým představitelem lidové vůle, v jehož rámci pracovaly všechny nezávislé iniciativy, tvůrčí svazy, obrozené strany Národní fronty a mnoho bývalých i současných členů KSČ. Dne 10. prosince roku 1989 byla vytvořena Vláda národního porozumění a tentýž den abdikoval prezident G. Husák. Na jeho místo byl 29. prosince téhož roku zvolen V. Havel.

Revoluce v Československu trvala pouhé tři týdny. Nikdo z opozičních řad pád komunistického režimu nečekal. Občanské fórum tak nebylo připraveno zcela převzít výkonnou moc v zemi. Část významných pozic byla nadále ponechána představitelům komunistické strany, která nikdy nebyla zakázána jako totalitní.

Před československou společností začínala nová etapa. Začátek roku 1990 představoval příchod svobody a demokracie. V červnu tohoto roku proběhly první demokratické volby od roku 1946. Občané tak mohli poprvé po dlouhých 46 letech svobodně rozhodnout o budoucnosti Československa.

Seznam kontrolních otázek

1) Stručně vysvětlí pojem pětiletka.

.....

2) Jak se projevovala liberalizace v 60. letech 20. století v Československu?

.....

.....

3) Kdy se uskutečnil IV. sjezd Svazu československých spisovatelů?

.....

4) Jmenuj alespoň dva známé spisovatele, kteří na sjezdu kriticky vystoupili.

.....

5) Co bylo hlavním cílem tzv. Akčního programu, který byl přijat 5. dubna roku 1968?

.....

6) Kdy proběhla invaze vojsk Varšavské smlouvy na československé území?

.....

7) Jmenuj dva studenty, kteří se začátkem roku 1969 upálili na protest proti potlačování svobod a pasivity československé společnosti.

.....

8) Kdo a kdy převzal funkci generálního tajemníka ÚV KSČ po A. Dubčekovi?

.....

9) Co víš o tzv. prověrkách?

.....

.....

10) Jak se jmenoval dokument, který byl přijat v prosinci roku 1970 a který tak dovršil konsolidaci neboli upevnění poměrů v ČSSR?

.....

11) Z jakého důvodu zejména intelektuály pobouřil soudní proces s hudební skupinou The Plastic People of the Universe?

.....
.....

12) Co víš o Chartě 77?

.....
.....

13) Jaké represe byly používány proti signatářům Charty 77?

.....
.....

14) Co znamená zkratka VONS?

.....

15) Jmenuj alespoň tři mluvčí Charty 77 v rozmezí let 1977–1990.

.....

16) Krátce vysvětli pojem perestrojka a napiš autora tohoto termínu.

.....
.....

17) Stručně popiš události dne 17. listopadu roku 1989.

.....
.....

18) Napiš co to bylo a kdy vzniklo Občanské fórum.

.....
.....

19) Kdy byla vytvořena Vláda národního porozumění?

.....

20) Kdo se stal novým prezidentem ČSSR po abdikaci G. Husáka?

.....

Seznam použitých zkratk

ČSAV – Československá akademie věd

ČSSR - Československá socialistická republika

FS – Federální shromáždění

KAN – Klub angažovaných nestraníků

KSČ – Komunistická strana Československa

KSSS – Komunistická strana Sovětského svazu

NDR – Německá demokratická republika

OF – Občanské fórum

PLR – Polská lidová republika

SRN – Německá spolková republika

StB – Státní bezpečnost

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

ÚSTR – Ústav pro studium totalitních režimů

ÚV – Ústřední výbor

ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa

ÚV KSS – Ústřední výbor Komunistické strany Slovenska

VONS – Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných

Seznam použité literatury

Tištěné zdroje

1. BÁRTA, M. Pokus o záchranu reformního programu. In *Československo roku 1968, 2. díl: počátky normalizace*. 1. vyd. Praha: Parta, 1993. Kapitola I, s. 5–50. ISBN 80-901337-9-7.
2. BELDA, J. Konečná fáze likvidace obrodného procesu. In *Československo roku 1968, 2. díl: počátky normalizace*. 1. vyd. Praha: Parta, 1993. Kapitola III, s. 83–122. ISBN 80-901337-9-7.
3. BENČÍK, A. – KURAL, V. Intervence. In *Československo roku 1968, 1. díl: obrodný proces*. 1. vyd. Praha: Parta, 1993. Kapitola VII, s. 141–196. ISBN 80-901337-9-7.
4. ČERNÝ, R. *Jak se dělá kontrarevoluce*. Praha: Orego, 2009. 254 s. ISBN 978-80-86741-90-1.
5. DRAGULA, L. *Průvodce pokojnou revolucí*. Praha: Z. Dvořáček, 1990. 58 s. ISBN 80-900088-0-1.
6. FELCMAN, O. Počátky ostré etapy normalizace. In *Československo roku 1968, 2. díl: počátky normalizace*. 1. vyd. Praha: Parta, 1993. Kapitola II, s. 51–82. ISBN 80-901337-9-7.
7. GORBAČOV, M. S. *Přestavba a nové myšlení pro naši zemi a pro celý svět*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1987. 230 s. ISBN neuvedeno.
8. GORBAČOV, M. S. – MLYNÁŘ, Z. *Reformátoři nebývají šťastni: dialog o „perestrojce“, Pražském jaru a socialismu*. Praha: Victoria Publishing, 1995. 207 s. ISBN 80-85865-98-X.
9. GORBAČOV, M. S. *Za mír na Zemi i ve vesmíru*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985. 204 s. ISBN neuvedeno.
10. HAVEL, V. *Dálkový výslech*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1989. 179 s. ISBN 80-7023-038-X.
11. HAVEL, V. *O lidskou identitu*. 3. vyd. Praha: A. Tomský, 1990. 397 s. ISBN 0-9463.52-04-6.
12. HAVEL, V. 1990a. O smyslu Charty 77. In *Charta 77: 1977–1989: od morální k demokratické revoluci: dokumentace*. Scheinfeld: Československé dokumentační

- středisko nezávislé literatury, 1990. s. 161–176. Acta creations; Sv. 6. Dokumenty demokratické revoluce, sv. 1 ISBN 80-900422-1-X.
13. HORŇÁK, V. *Československo mezi přestavbou a revolucí (Politický deník 1987-91) Díl II. Revoluce*. 1. vyd. Praha: PRAŽSKÁ IMAGINACE, 1991. 60 s. ISBN 80-7110-054-4.
 14. HUSÁK, P. *Česká cesta ke svobodě, díl I.: Revoluce či co?* 1. vyd. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 1999, 167 s. ISBN 80-7207-299-4.
 15. JANÁČEK, F. – MORAVEC, J. Leden 1968 a spor o jeho smysl. In *Československo roku 1968, 1. díl: obrodný proces*. 1. vyd. Praha: Parta, 1993. Kapitola IV, s. 27–62. ISBN 80-901337-9-7.
 16. JANÁČEK, F. – MORAVEC, J. Mezník i rozcestí reformního hnutí (duben – květen). In *Československo roku 1968, 1. díl: obrodný proces*. 1. vyd. Praha: Parta, 1993. Kapitola V, s. 63–110. ISBN 80-901337-9-7.
 17. JIČÍNSKÝ, Z. *Charta 77 a právní stát*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1995. 234 s. ISBN 80-85765-43-8.
 18. KRISEOVÁ, E. *Václav Havel: Životopis*. 1. vyd. Brno: Atlantis, 1991. 175 s. ISBN 80-7108-024-1.
 19. KURAL, V. Historické zázemí československé reformy 1968. In *Československo roku 1968, 1. díl: obrodný proces*. 1. vyd. Praha: Parta, 1993. Kapitola I, s. 7–12. ISBN 80-901337-9-7.
 20. MADRY, J. *Sovětská okupace Československa, normalizace v letech 1969–1970 a role ozbrojených sil*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 1994. 169 s. ISBN 80-85270-30-7.
 21. MLYNÁŘ, Z. *Problémy politického systému*. Kolín nad Rýnem: Index, 1987. 132 s. ISBN neuvedeno.
 22. MORAVEC, J. Československá krize – rok 1967. In *Československo roku 1968, 1. díl: obrodný proces*. 1. vyd. Praha: Parta, 1993. Kapitola III, s. 17–26. ISBN 80-901337-9-7.
 23. NAVRÁTIL, J. Vyvrcholení vnitřní i vnější krize. In *Československo roku 1968, 1. díl: obrodný proces*. 1. vyd. Praha: Parta, 1993. Kapitola VI, s. 111–140. ISBN 80-901337-9-7.
 24. OTÁHAL, M. *Opozice, moc, společnost 1969-1989: příspěvek k dějinám „normalizace“*. Praha: Maxdorf, 1994. 124 s. ISBN 80-85800-12-8.

25. OTÁHAL, M. *Podíl tvůrčí inteligence na pádu komunismu*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1999. 162 s. ISBN 80-7239-050-3.
26. PECKA, J. – PREČAN, V. *Proměny Pražského jara 1968-1969: Sborník studií a dokumentů o nekapitulantských postojích v československé společnosti*. 1. vyd. Praha: Doplněk, 1993. s. 282–289. ISBN 80-85270-10-2.
27. PILAŘ, M. *Underground*. 1. vyd. Brno: Host, 1999. 178 s. ISBN 80-86055-67-1.
28. PREČAN, V. Dopis Michailu Gorbačovovi. In *Charta 77: 1977-1989: od morální k demokratické revoluci: dokumentace*. Scheinfeld: Čs. Středisko nezávislé literatury, 1990. s. 324–326. Acta creations; Sv. 6. Dokumenty demokratické revoluce, sv. 1 ISBN 80-900422-1-X.
29. PREČAN, V. Kultivační a průzkumný význam Charty 77. In *Vývoj Charty: záznam z konference ve Franken*. 1. vyd. Köln: Index; München: Opus bonum, 1981. s. 9–29. ISBN neuvedeno.
30. PREČAN, V. Mluvčí Charty 77 v letech 1977-1990. In *Charta 77: 1977–1989: od morální k demokratické revoluci: dokumentace*. Scheinfeld: Československé dokumentační středisko nezávislé literatury, 1990. s. 477–486. Acta creations; Sv. 6. Dokumenty demokratické revoluce, sv. 1 ISBN 80-900422-1-X.
31. PREČAN, V. Ztroskotanci a samozvanci. In *Charta 77: 1977–1989: od morální k demokratické revoluci: dokumentace*. Scheinfeld: Československé dokumentační středisko nezávislé literatury, 1990. s. 23–31. Acta creations; Sv. 6. Dokumenty demokratické revoluce, sv. 1 ISBN 80-900422-1-X.
32. PROCHÁZKA, S. – NOVOTNÍK, J. *Vzpomínka po 40 letech*. Tribun EU, 2009. 242 s. ISBN 978-80-7399-780-9.
33. SKILLING, G. Charta 77 – pohled ze zahraničí. In *Charta 77: 1977–1989: od morální k demokratické revoluci: dokumentace*. Scheinfeld: Československé dokumentační středisko nezávislé literatury, 1990. s. 184–198. Acta creations; Sv. 6. Dokumenty demokratické revoluce, sv. 1 ISBN 80-900422-1-X.
34. SUK, J. *Občanské fórum: listopad – prosinec 1989. Díl 1, Události*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1997. 238 s. Knihy, dokumenty. ISBN 80-7239-000-7.
35. SUK, J. *Občanské fórum: listopad – prosinec 1989. Díl 2, Dokumenty*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1998. 328 s. Knihy, dokumenty. ISBN 80-7239-007-4.
36. ŠIK, O. *Jarní probuzení – iluze a skutečnost*. 2. vyd. Praha: Mladá Fronta, 1990. 315 s. ISBN 80-204-0208-X.

37. ŠKÁPÍKOVÁ, J – HOUSER, J. *Vzpomínáte?: takoví jsme byli: 70. léta*. Praha: XYZ, 2009. 274 s. ISBN 978-80-87021-57-6.
38. VANČURA, J. *Naděje a zklamání: Pražské jaro 1968*. 2. vyd. Praha: Mladá Fronta, 1990. 156 s. ISBN 80-204-0179-2.
39. VESELÝ, J. Underground (Charty 77). In *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989*. Praha: Dokořán, 2005. 355 s. ISBN 80-7363-007-9.
40. VŠETEČKA, J. *Rok na náměstích: Československo 1989*. 1. vyd. Praha: Academia, 1990. 221 s. ISBN 80-200-0291-X.

Internetové zdroje

- EŠNER, J. Stená válka. *Pozice síly – Reagan a Gorbačov*. [online], [citováno 2012-03-11]. Dostupné z: http://studena.valka.cz/pozice_sily.htm
- SEKANINA, M. *NEDOKONČENÁ: Československá ekonomika v druhé polovině 80. let minulého století*. [online], 2007 [citováno 2012-03-11]. Dostupné z: <http://www.vse.cz/polek/download.php?jnl=aop&pdf=217.pdf>
- Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných. *Úvod*. [online], [citováno 2012-03-04]. Dostupné z: <http://www.vons.cz/uvod>.
- ZVĚŘINA, P. *Jan Zajíc*. [online], [citováno 2012-03-11]. Dostupné z: http://www.totalita.cz/vysvetlivky/o_zajicj.php

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Lucie Čuprová
Katedra:	Společenských věd
Vedoucí práce:	Mgr. Pavel Krákora
Rok obhajoby:	2012

Název práce:	Normalizace v českých zemích a Charta 77
Název v angličtině:	Normalization in czech lands and the Charter 77
Anotace práce:	Bakalářská práce se zabývá reformním vývojem československé společnosti v 60. letech, vstupem vojsk pěti států Varšavské smlouvy, následnou normalizací, formováním Charty 77, přestavbou M. S. Gorbačovova a událostmi 80. let 20. století, které vedly k pádu komunistického režimu v Československu.
Klíčová slova:	Pražské jaro, normalizace, Charta 77, Gorbačovova perestrojka, Sametová revoluce, Občanské fórum
Anotace v angličtině:	The bachelor thesis deals with the development of reformist Czechoslovak society in the 60th years, the entry of troops from five Warsaw Pact countries, followed by standardization, formation of the Charter 77, M. S. Gorbachev's reconstruction and events of 80th the 20. century, that led to the fall of the communist regime in Czechoslovakia.
Klíčová slova v angličtině:	The Prague Spring, Normalization, Charter 77, M. S. Gorbachev's reconstruction, The Velvet Revolution, The Civic Forum
Přílohy vázané v práci:	0
Rozsah práce:	51 stran
Jazyk práce:	čeština